Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ

Г у щ е н к о О к с а н и І в а н і в н и

Науковий керівник:
Кононко О.Л., д. психол. н., професор кафедри дошкільної освіти,

Рецензенти:
Аніщук А.М., к. пед н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
Пісоцький О.П., к. психол. наук, доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № 5 від 13.12. 2021 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти**:**

_____
Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2021

АНОТАЦІЯ

Тема: Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку засобами дидактичної гри.Об’єкт дослідження: сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку.Предмет дослідження: педагогічні умови та методи сенсорно пізнавального розвитку дітей раннього віку засобами дидактичної гри.Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтування та експериментальній перевірці ефективності психологічно-педагогічних умов та методів сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку.

У вступі визначається актуальність теми та проводиться короткий огляд поставленої задачі. У першому розділі проводиться аналіз літератури, присвяченій проблемі сенсорно-пізнавальному розвитку дітей раннього віку та опрацьовуються основні поняття, визначення досліджуваної теми: сенсорний розвиток, розумовий розвиток, сенсорне виховання, дидактична гра, пізнавальна активність тощо.

У другому розділі проводиться констатувальне дослідження з сенсорно-пізнавального розвитку, де досліджуються діти раннього віку, під час якого аналізуються когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. В результаті аналізу отриманих даних встановлюється високий, середній й низький рівні сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку в процесі предметно-практичної діяльності.

У третьому розділі проводиться формувальний експеримент та аналіз значення сенсорно-пізнавального розвитку в сенсорному вихованні дітей раннього віку засобами гри. Вивчається досвід роботи вихователя, який реалізує навчальний процес, використовуючи дидактичні ігри. Розробляються ігрові технології з сенсорного розвитку для дітей раннього віку.

У висновках проводиться аналіз проведеної роботи та отриманих результатів.Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

Ключові слова: сенсорний розвиток, розумовий розвиток, сенсорне виховання, дидактична гра, пізнавальна активність.

RESUME

Topic: Sensory and cognitive development of young children by means of didactic games.Object of research: sensory and cognitive development of young children.Subject of research: pedagogical conditions and methods of sensory-cognitive development of young children by means of didactic games.The purpose of the work is to theoretically substantiate and experimentally test the effectiveness of psychological and pedagogical conditions and methods of sensory and cognitive development of young children.

The introduction determines the relevance of the topic and provides a brief overview of the task.

The first section analyzes the literature on the problem of sensory and cognitive development of young children and develops the basic concepts, definition of the research topic: sensory development, mental development, sensory education, didactic games, cognitive activity and more.

The second section conducts a confirmatory study of sensory-cognitive development, which examines young children, during which cognitive, emotional-value and behavioral components are analyzed. As a result of the analysis of the received data high, average and low levels of sensory and cognitive development of children of early age in the course of subject-practical activity are established.

The third section conducts a formative experiment and analysis of the importance of sensory-cognitive development in sensory education of young children by means of play. The experience of an educator who implements the educational process using didactic games is studied. Game technologies for sensory development for young children are being developed.

The conclusions analyze the work done and the results obtained.Thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, list of references and appendices.

Key words: sensory development, mental development, sensory education, didactic game, cognitive activity.

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ 12

1.1. Пізнавальний розвиток як педагогічна проблема 12

1.2. Особливості сенсорно-пізнавального розвитку в ранньому дитинстві 22

1.3. Дидактична гра як засіб сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку 27

Висновки до розділу 1 32

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО ТА СІМ'Ї 34

2.1. Методика констатувального експерименту 34

2.2. Характеристика рівнів сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку 43

2.3. Вплив на сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку умов сімейного та суспільного виховання 48

Висновки до розділу 2 51

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА РОБОТИ З ОПТИМІЗАЦІЇ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО І СІМ'Ї 53

3.1.Педагогічні умови оптимізації сенсорнно-пізнавального розвитку досліджуваних 53

3.2.Методика формувального етапу експерименту 59

3.3.Оцінка ефективності системи формувальних впливів 69

Висновки до розділу 3 72

ВИСНОВКИ 74

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 76

ДОДАТКИ 86

ВСТУП

Актуальність теми.Одним з головних завдань у теперішній педагогіці є необхідність не просто навчити дитину чогось, а допомогти їй навчитися робити щось самостійно, без допомоги дорослого. Відповідно, однією з основних вимог сучасної дошкільної освіти є створення умов для своєчасного повноцінного фізичного, психічного та духовного розвитку кожної дитини.

Застосування основних положень Міжнародної конвенції ООН про права дитини, Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», інших нормативних актів стосовно дитинства безпосередньо впливають на розвиток почуттєвої сфери та розумову діяльність дитини раннього віку.

У нормативних документах зазначено, що дошкільна освіта є самостійною системою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання, а тому зміст виховання та навчання сучасного дошкільника повинен бути культуротворчим, а освітні технології – особистісно-зорієнтованими та розвивальними [16].

У контексті сучасної освіти здійснення психолого-педагогічного впливу через внутрішній світ дитини раннього віку, у тому числі засобами дидактичних ігор, є концептуально важливим. Першими кроками до внутрішнього світу дитини 2–3 років є позитивні емоційні переживання, що за умови цілеспрямованого та продуманого виховного процесу перетворяться на вищий продукт культурно-емоційного розвитку особистості – почуття, що є стійким ставленням до певних явищ дійсності.

Розвиток емоційно-чуттєвої сфери є важливою складовою загального психічного розвитку дітей 2–3 років. Своє вагоме значення емоції зберігають і в подальші періоди життя, однак на ранніх етапах онтогенезу вони стають основою для формування цілісної поведінки дитини.

У дітей раннього віку збагачується зміст емоцій, відбувається раціоналізація почуттів, вони стають стійкішими та глибшими, формуються вищі почуття. Специфіку емоцій протягом раннього періоду дитинства обумовлюють зміни діяльності дитини, ускладнення її відносин із навколишнім світом. Для забезпечення повноцінної життєдіяльності та нормального психічного розвитку емоційне благополуччя є надзвичайно важливим. Виникнення емоцій у цей період пов'язане з якимись подіями в житті дитини, людьми чи явищами, які її оточують. Пізнаючи світ, дитини раннього віку переживає все, із чим зустрічається: задоволення, обурення, радість, горе, захоплення.

Без спеціального навчання дитина раннього віку не вміє самостійно виражати свої емоційні переживання, виражати почуття, оскільки саме протягом дитинства у неї формується здатність довільно управляти своїми емоціями та діями. Перетворені в результаті виховного процесу емоції – це емоції, що трансформувалися в почуття (тобто такі, що набули стійкості, сили, змістовної спрямованості).

Розумова діяльність, в свою чергу, виражається в здатності дитини розмірковувати, порівнювати, робити певні узагальнення, обчислювати, класифікувати, упорядковувати висловлювання, висувати елементарні гіпотези на основі власного сенсорного досвіду. Для того щоб правильно та ефективно організувати роботу, зокрема з сенсорного виховання, необхідно знати основи сенсорного розвитку дітей.

Як зазначають фахівці, сенсорний розвиток дитини – це розвиток її відчуттів і сприймань, формування уявлень про зовнішні властивості предметів: форму, колір, розмір, положення у просторі тощо. Дитина народжується з готовими органами почуттів: у неї є очі, вуха, її шкіра володіє чутливістю, що дозволяє сприймати предмети, і т. п. Проте це лише передумови для сприйняття нею навколишнього світу. Щоб сенсорний розвиток проходив повноцінно, необхідно сприяти ефективному сенсорному вихованню.

Сенсорний розвиток необхідний людині для оволодіння будь-якою практичною діяльністю. Із сенсорного розвитку формується логічне мислення. Роль сенсорного виховання у розвитку дітей раннього віку – неоціненний, адже розумовий розвиток залежить від результатів діяльності органів чуття. В історії дошкільної педагогіки немає жодної педагогічної системи, яка б ігнорувала роль сенсорного виховання. Дослідженнями в галузі педагогіки та психології доведено, що розвинуті органи чуття є передумовою інтелекту та вихованості особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, дає підстави стверджувати, що значну увагу сенсорному вихованню засобами гри приділяли вітчизняні та зарубіжні вчені такі як: С. Ф. Русова, М. Монтессорі, Ф. В. Фребель, Д. В. Менджерицька та ін. Проблема сенсорного виховання розглянута в дослідженнях І. А. Барбашової, Т. А. Денисенка, Ю. В. Малікової. Можливості застосування ігрових технологій в освітньому процесі описано в працях: М. В. Селевка, Ю. В. Малікової, Н. В. Кудикіної, Н. І. Мачинської, О. І. Сорокіна, О. П. Усової, Г. С. Швайко, К. І. Щербакової та ін. Проблемою ігрових технологій математичного змісту займалися такі педагоги дослідники як Н. В. Кудикіна, Н. І. Мачинська, М. В. Селевко та ін. У наукових працях Л. В. Ільченко, М. Б. Лазарович, В. Г. Мамона та ін. розглянуто логіко-математичні ігри як засіб формування мислення дітей раннього віку.

Учені (Л. Венгер, О. Запорожець, М. Монтессорі, Є. Тихєєва) наголошують, що сенсорне виховання є одним з головних завдань дошкільного виховання, напрямом, який впливає на успішність подальшої соціалізації й навчання дитини. Саме дошкільний вік є найбільш сприятливим для вдосконалення діяльності органів чуття, що забезпечують повноцінні й різнобічні уявлення про довкілля. Учені одним із центральних моментів розвитку сприймання визначають засвоєння і використання сенсорних еталонів (В. Аванесова, Л. Венгер, Н. Ветлугіна, Л. Журова, О. Запорожець, В. Зінченко, Г. Кислюк, Є. Корзакова, Л. Пеньєвська, М. Поддьяков, А. Рузька, Н. Сакуліна).

Доведено, що сенсорне виховання виступає обов'язковим складником розвитку дитини, що підтверджується наявністю значної кількості методичного та практичного матеріалу (Д. Альтхауз і Е. Дум, Л. Артемова, А. Бондаренко, Л. Васильєва, Н. Венгер, Т. Доронова, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Ладивір, З. Максимова, Л. Олійник, Е. Пілюгіна, Л. Сисуєва).

Сенсорне виховання служить основою пізнання світу, першим ступенем якого є чуттєвий досвід. Успішність розумового, фізичного, естетичного виховання в значній мірі залежить від рівня сенсорного розвитку дітей, тобто наскільки абсолютно дитина чує, бачить, відчуває оточуюче. Від розвитку сенсорних відчуттів залежить ким людина стане в майбутньому, а також, чи буде вона більш талановитою та успішною, від інших. Тому, сенсорний розвиток є основним видом виховання дітей раннього віку. Науковці, як правило, визначають рівноправними такі напрями розвитку дитини раннього віку: фізичний, пізнавальний, сенсорний, мовленнєвий, розвиток образотворчих здібностей та побутових навичок. Ці напрями не йдуть паралельно, а витікають з основного – сенсорного розвитку.

Сенсорне виховання – це система педагогічних впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання та вдосконалення відчуттів та сприймань. Сенсорне виховання має дуже важливе значення для всебічного розвитку дитини. О. Усова наголошувала, що 9/10 всього розумового багажу дітей дошкільного віку складають результати діяльності органів чуття. Видатні педагоги – Ф. Фребель , М. Монтессорі , О. Декролі, К. Ушинський, Є. Тихеєва, С. Русова відзначали його як одну із основних сторін дошкільного виховання.

Сучасна система сенсорного виховання створена на основі наукових даних про психологічний і фізіологічний розвиток дитини. У дошкільному віці інтенсивно розвиваються всі органи чуття. Особливо сприятливий ранній вік дитини, коли ознайомлення з якостями предметів є вирішальним у розумовому розвитку (М. Щелованов). Цей період називають "золотою

порою” сенсорного виховання. А обмеження зовнішніх вражень породжує у дитини відчуття “сенсорного голоду”, уповільнює її розумовий розвиток.

Актуальність даної теми полягає в тому, що сенсорний розвиток, з одного боку, є фундаментом чуттєвого та загального розумового розвитку дитини, з другого боку, має самостійне значення, оскільки повноцінне сприймання необхідне і для успішного навчання дитини у дошкільному закладі і для багатьох видів праці.На сьогоднішній день, педагогічна практика потребує рекомендацій щодометодів і засобів сенсорно пізнавального розвитку дітей раннього віку. Цим обумовлений вибір нами теми магістерського дослідження: *«Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку засобами дидактичної гри».*

Мета дослідженняполягає в теоретичному обґрунтування та експериментальній перевірці ефективності психологічно-педагогічних умов та методів сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу педагогічної літератури з’ясувати сучасний стан дослідження проблеми, визначити зміст і структуру провідної категорі.

2. Проаналізувати особливості сенсорного розвитку дітей раннього віку.

3. Розробити критерії, показники і схарактеризувати рівні сенсорного розвитку дітей раннього віку.

4. Визначити вплив сім'ї та ЗДО на сенсорний розвиток дитини 2-3 років.

5. Обґрунтувати педагогічні умови та методи оптимізації процесу сенсорно пізнавального розвитку дітей раннього віку засобами дидактичної гри.

6.Експериментально перевірити ефективність сенсорно системи формувальних впливів для пізнавального розвитку дітей раннього віку.

Об’єкт дослідження: сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови та методи сенсорно пізнавального розвитку дітей раннього віку засобами дидактичної гри.

Гіпотеза дослідження:сенсорний розвиток дітей раннього віку буде ефективним, якщо в процесі діяльності реалізувати такі педагогічні умови:

- організувати цілеспрямовані обстеження властивостей і якостей предметів та вправляти дітей в умінні відображати їх у мовленні;

- здійснити інтеракцію ігрової дидактичної діяльності дітей у процесі засвоєння ними сенсорних еталонів;

- сприяти зануренню дітей в активну сенсорно-пізнавальну діяльність у процесі дидактичної гри;

-розширити уявлення педагогів і батьків про технології ефективного сенсорного розвитку дітей двох-трьох років.

Теоретичну основу дослідження становлять: особистісно орієнтований (І. Бех, В. Сластьонін), діяльнісний (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн), системний підходи (Є. Ільїн); ідеї щодо розвитку особистості в ранньому віці (Н. Аксаріна,Д. Ельконін, О. Кононко, С. Новосьолова); концепція гуманістичної педагогіки (Т. Поніманська, О. Сухомлинський).

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, конкретизація з метою уточнення змісту основних робочих понять, розроблення критеріїв і показників розвитку досліджуваного явища;

- *емпіричні:* діагностичні (спостереження, бесіда, проективна методика, гра, опитування); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний);

- *статистичні:* методи кількісної та якісної обробки результатів.

Наукова новизна дослідження:

- визначено критерії сенсорного розвитку дітей раннього віку (обізнаність дітей із сенсорними еталонами; співвідношення якостей і властивостей предметів із сенсорними еталонами), показники (обізнаність із кольором, обізнаність із формою, обізнаність із величиною, орієнтування

дитини в просторі, уміння виконувати дії ідентифікації, віднесення до еталону);

- уточнено сутність понять «сенсорний розвиток», «сенсорневиховання»;

- визначено роль сенсорно пізнавального розвитку у процесі становлення особистості дитини раннього віку;

- розроблено дидактичну модель реалізації педагогічних умов сенсорного розвитку дітей раннього віку засобами дидактичної гри;

- інтеракція ігрової діяльності дітей у процесі засвоєння сенсорних еталонів;

- занурення дітей в активну сенсорно-пізнавальну діяльність у процесі дидактичної діяльності;

- теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов та методів формування довільної поведінки дітей раннього вікуу предметно-практичній діяльності.

Практичне значення роботи полягає у: розробці діагностичної методики визначення особливостей сенсорного розвитку дітей раннього віку засобами дидактичної гри в різних формах діяльності; доборі дидактичних ігор і вправ, що можуть бути використані в практиці роботи закладів дошкільної освіти, у процесі викладання фахових методик на факультетах дошкільної освіти ЗВО, а також для подальшого вдосконалення програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку.

Структура роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел(__) та додатків(__). Загальний обсяг роботи ___ сторінок, основного тексту – ___ сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ

1.1. Пізнавальний розвиток дітей раннього віку як педагогічна проблема

Вивченням проблеми сенсорного розвитку займалися багато видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів, філософів та психологів. Розпочиналося все з досліджень розумового розвитку взагалі.

Поняття «сенсорний розвиток» має неоднозначне тлумачення його значення та термінологічна невизначеність, що стає завданням дослідника та уточнення цього феномена. Феномен «сенсорний» широко вживається як сприйняття, почуття, відчуття [41].

Актуалізацію навчального середовища – ідеї Платона – розвинув його учень Аристотель (384–322 до н.е.), який був вихователем знаменитого полководця Олександра Македонського. На його думку, душа людини складається з трьох частин: рослинної, тваринної і розумної, тому виховання слід поділити на тіло, мораль і дух. Треба починати з турботи про тіло, а потім з турботи про душу, щоб виховання тіла сприяло вихованню духу.Аристотелю належить вікова періодизація виховання, яка передбачає три вікові періоди – по сім років у кожному:

- від народження до 7 років;

- від 7 до 14 років (початок статевої зрілості);

- від 14 до 21 року.

Аристотель вважав, що така періодизація відповідає природі людини. У дошкільному періоді він виділяє:

- вік до п'яти років, визначаючи головними у цей час гру та розвиток мовлення;

– з п'яти до семи років – підготовку до школи.

Діти цього віку мають зростати в родині, підконтрольній державі. Діти до 7 років виховуються в сім'ї, батьки повинні виховувати дітей через гру, казку, музику, моральний діалог. Платон і Аристотель відігравали важливу роль у вихованні дітей, вони вважали, що вихователі заслуговують на більшу повагу, ніж їхні батьки[24].

Ж.-Ж. Руссо (1712–1779) розвинув тезу Я. А. Коменського про вивчення учнів як умову успішного їх навчання й виховання. Він написав, що вчителі ставляться до дитини як до молодої дорослої людини і ігнорують її особистість, перш ніж стати дорослим. Насправді дитина – це не маленький дорослий, а істота зі своїми потребами, інтересами, особливостями сприйняття, розумінням навколишнього світу, позитивним ставленням до світу. Тому, щоб успішно виховувати дітей, треба спостерігати і вивчати дітей[24].

Одстоював важливість навчання та виховання в індивідуальному розвитку людини К.-А. Гельвецій (1715–1771), а також, Д. Дідро (1713–1784), О. М. Радищев (1749–1802) та інші прогресивні мислителі XVIII ст., хоча і не погоджувалися з оцінкою Дідро ролі природних даних у цьому процесі. Клод-Адріан Гельвецій (1715–1771) вважав, що люди народжуються і все, що розвивається, залежить від умов життя та освіти, інші ж вважають, що не слід ігнорувати природні відмінності між людьми, а освіта може багато чого, але не все.

Е. Кондільяк (1715–1780) продемонстрував провідну роль відчуття у створенні картини зовнішнього світу та виникненні таких психічних процесів, як пам'ять, мислення, увага.

Песталоцці (I746–1827) розробив педагогіку початкового навчання, описав особливості розвитку дітей цього віку, відстоював концепцію розвивального навчання К. Д. Ушинський назвав це «великим відкриттям».

Метою авторського навчання є стимулювання внутрішнього бажання дітей бути ініціативними, виховувати спостережливість, допитливість, навички логічного мислення та мовного виразу.

Першим ініціатором розвитку системи дошкільної освіти та організації дитячого садка був Ф. Фребель (1782–1852), який у своїх працях висловив багато позитивних поглядів, хоча і не зачеплених німецькою ідеалістичною філософією, про психологічний розвиток дітей.

Ф. Фур'є (1772–1837) – відомий французький соціаліст-утопіст, який зробив особливі спостереження і зробив висновок, що діти народжуються не ледарями, а працьовитими створіннями. К. Маркс і Ф. Енгельс писали, що його погляди на виховання дітей «являють сутність цієї галузі і включають в себе розумні спостереження».

Л. Виготський (разом з О. Леонтьєвим та О. Лурія) втілює свою теорію у вивченні особливостей розвитку дітей (нормальних і аномальних), зокрема уваги, пам'яті, уяви, мислення та допитливості дітей, краси і волі, щодо їх художньої творчості. діяльності. Л. Виготський розробив (1934) тезу про те, що навчання і психологічний розвиток є єдиними, тобто добре організоване навчання веде до розвитку і надає життєвої сили психічному процесу, який не виникає і не виникає без нього[30].

Експеримент Д. Узнадзе довів, що мовне спілкування дітей і дорослих відіграє важливу роль у розвитку їхнього мислення.

В історичному минулому 1870–1980-х років з розвитком ритму суспільного життя набуває більшого значення самостійність дітей, які вважаються основними чинниками життєдіяльності людини, у пізнавальній діяльності.Активізацію розумової діяльності дітей досліджували П. Блонський, М. Бобровніков, В. Вахтеров, О. Герд, П. Каптерев, В. Ключевський, П. Кропоткін, Д. Тихомиров, С. Шацький, К. Яновський. На рубежі XX століття Європейський Союз (ЕС) прийняв низку важливих рішень спрямованих на створення системи порівняння кваліфікацій відомий як «Болонський процес», до якого долучилися 29 країн, в тому числі й Україна.

Важливі дані та висновки про вікові та індивідуальні особливості дитячого сприйняття (Б. Рибалко), пам'яті (П. Зінченко, А. Смирнов), уяви,

мислення та мовлення (М. Жинкін, В. Жуйков, А. Люблінська), Т. Косма, І. Синиця та ін.), увага (М. Добринін, І. Страхов), емоція (П. Якобсон) і вольовий процес (В. Селіванов). Проведено чимало навчальних експериментів, які виявляють здатність учнів (у тому числі молодших класів) здобувати найвищий рівень знань та досягати вищих рівнів психологічного розвитку (Д. Ельконін, В. Давидов, П. Гальперін, Л. Занков, О. Скрипченко Зачекайте). Певною мірою вікові та індивідуальні особливості, сфери мотивації, свідомість і самосвідомість формування особистості в початковій, середній та старшій школі (Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Ковальов, М. Левітов, В. Мясищев, П. Чамата)вид. Сформовані під його впливом нові потреби, інтереси, бажання, самооцінка та інші характеристики особистості стають чинниками її подальшого розвитку.

Сенсорний розвиток дітей став об‘єктом науковців, вихователів, батьків (П. Буніч, Ж.Верньє, М. Авдеєва, С. Новосьлова, Л. Павлова, В. Гербова, Р. Казакова, Т. Галанова, Г. Доман, Н. Грама, В. Житомирський, Л. Шеврін, М. Ліпман, К. Печора, Є. Пілюгіна, П. Постовой, Ж. Піаже, Ю. Соколова, Л. Тихомирова, Н. Тріщун, А.Усова, Е. Янушко [26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38].

Таким чином, оптимальному розкриттю явищ сенсорного розвитку особистості слугують принципи:

- принцип відображення дійсності;
- принцип єдності діалектики, логіки і теорії пізнання;
- принцип відповідності історичного й логічного.

Серед принципів вивчення природи сенсорного розвитку дітей [39,40] найважливішим є принцип і закон діалектики: принцип зв’язку і принцип розвитку, закон взаємного перетворення від кількісної зміни до якісної.

Концепція сенсорного розвитку та розробка технічних моделей базуються на основних принципах.Окремі поняття сенсорного розвитку дітей, такі як: пам'ять, уява, мислення, емоція, формування навичок і звичок, інтерес; увага дітей, пам'ять, уява, мислення , допитливість, естетичні та

вольові особливості розвитку, адаптивність, їх художня діяльність. Тому ці філософсько-методичні вказівки дозволяють виявити основні якості, закономірності та функціональні характеристики феномену «сенсорного розвитку» у дітей раннього віку.

В історії викладання думки (М. Авдєєва, Т. Башаєва, В. Болотов, М. Васкевич, Л. Венгер, В. Войтко, В. Гербов, Т. Галанов, Є. Зворигін, Є. Смирнов, Т. Фонарьов та ін.) з певною періодичністю виникають проблеми, пов'язані з сенсорним розвитком дітей раннього віку, що підвищує їх інтерес і активізує [58,59,60,61,62,103,104,105,106] у процесі поступового соціального розвитку. Створено навчальну гру, в якій наголошується, що вихователі мають змалку привчати дітей до самостійних вправ в оточенні, прищеплювати їм прагнення до знань, брати участь у найближчих обмінах.

На різних етапах історії людства ці питання набувають все більшого значення. У стародавні часи розвитку індивідуального пізнання і діяльності приділялася повна увага (Лукрецій, Аристотель, Платон, Марк Квінтіліан). У теорії пізнання Лукрецій є прихильником філософського матеріалізму і вважає світ пізнаваним[41].

Епоха Відродження заклала основу гуманістичної педагогіки, а вчителі зосередилися на закладенні основи критичного мислення з урахуванням інтересів дітей та їх гармонійного розвитку (Вітторіо де Фельтре, М. Монтень). Він написав: «Сподіваюся, що наставник вашого сина дасть йому можливість вільно висловлювати ці тенденції на основі довірених йому психологічних тенденцій, запропонує скуштувати різні речі, вибирати між ними та відрізняти їх»[42].

Вивчення й активізація наукових джерел (В. Аванесова, З. Богуславська, Л. Венгер, Н. Ветлугына, Л. Гирович, Л. Журова, В. Інжестойкова, Г. Кислюк, Т. Комарова, М. Лисіна, Н. Петрик, М. Подд'яков, А. Рузська), свідчить, що системне наукове уявлення про сутність, структуру та функції сенсорного розвитку дітей раннього віку висвітлюють дидактичні

вимоги до організації роботи, раціональне поєднання її видів, роль у вихованні чуттєвості й активності у розвитку.

Сенсорний розвиток-розвиток органів чуття дітей (лат. sensohum-органи чуття)-розвиток їх органів чуття і сприйняття, формування уявлень про особливості предметів (форму, колір, величину, просторове розташування тощо). Діти стикаються з предметами різних форм, кольорів та інших атрибутів у житті, зокрема іграшками та предметами побуту. Немовлят оточує природа і всі її сенсорні особливості – колір, запах, шум. Знайомство з творами мистецтва-музики, живопису, скульптури. Звісно, кожна дитина, навіть без цілеспрямованого навчання, так чи інакше все це сприйме. Однак, якщо засвоєння відбувається спонтанно, воно часто є поверхневим і хибним без керівництва дорослих.

Так, сенсорний розвиток необхідний людині для оволодіння будь-якою практичною діяльністю. Він не втратить свого значення з вступом дітей до школи, і відіграє важливу роль у житті дорослих, заснований на функції аналізаторної системи, яка забезпечує багатовимірний зв’язок зі світом і сприяє життєдіяльності. Створюйте логічне пізнання на основі сенсорного розвитку, тим самим прискорюючи накопичення нових сенсорних даних і сприяючи їх інтеграції в раніше встановлену систему знань і досвіду. Чим вище сенсорний розвиток дитини, тим більше фактів і явищ потрапляє в коло сприйняття. Якщо у дитини добре розвинений механізм мислення, він проявить надзвичайну здатність шукати, відкривати, записувати, аналізувати та інтерпретувати велику кількість інформації про світ і себе.

Тому вчені-концептуалісти «сенсорного розвитку» Л. Венгер, О. Запорожець репрезентують психофізіологічний процес, що відбувається під час безперервного накопичення інформації про якість та характеристики об’єктів, природних явищ та їх взаємозв’язків [43, 44]. При цьому формування, спрямування та коригування цих умінь окреслюють проблему сенсорного виховання, тобто «сенсорне виховання» – це системний вплив, очолюваний педагогами, спрямований на розвиток у дітей сенсорних

процесів: почуттів, уявлень, понять повинні забезпечити всебічний сенсорний розвиток дітей (В. Аванесова, А. Івершин, Г. Підкурганна, М. Поддяков, О. Усова), це результат цілеспрямованого сенсорного виховання [45, 46, 47]. До головних завдань сенсорного виховання належать:

– формування у дітей системи перцептивних (обстежувальних) дій;

– формування системи сенсорних еталонів;

– розвиток уміння самостійно використовувати сенсорні еталони у власній діяльності.

Опанувати сенсорні стандарти (зразки) – це не означає навчитися правильно називати властивості предметів. Необхідно чітко розуміти тип кожного атрибута, а найголовніше – вміти використовувати такі ідеї для аналізу та виділення атрибутів різних об'єктів у різних ситуаціях. Іншими словами, засвоєння сенсорних еталонів – це повне використання їх як «одиниць вимірювання» при оцінці властивостей матеріалу. Це має на меті отримати досвід і знання про навколишні предмети, розвивати сприйняття та уяву дітей, розвивати уявлення про об'єкти та екологічні теми.Вирішення проблеми сенсорного розвитку дітей раннього віку перебуває в центрі уваги науковців різного спрямування: А. Богуш, Т.Башаєва, Л. Венгер, С. Новосьолова, Т.Галанова, Н. Грама, К. Гюнтер, В. Штрасмайєр, К. Печора, Є. Пілюгіна та ін. Актуальні проблеми сенсорного виховання висвітлюються у роботах О. Савченко, Н. Скрипченко, І. Барбошової, В. Воліної, С. Коробко Г. Ларионова, А. Данюкова, Е. Каралашвили, О. Слизкова [48,49,50,51,52,53,54,55,56,57].

За визначенням сенсорного розвитку, тобто формування почуттів, уявлень та уявлень про зовнішні характеристики предметів, ми помітили педагогів-новаторів Глена Домана, М. Зайцева, С. Амонашвілі, В. Шаталова, С. Лісенкової та ін. Завдяки працьовитості та любові до дітей вони створили та розробили такі інноваційні технології:

- вірити в кожну дитину;
- приймати дитини такою, якою вона являється;

- застосовувати складніше навчання;
- швидше вивчати математику;
- провідна роль теоретичних знань;
- усвідомлення дітьми процесу навчання;
- особлива та довірлива навчальна атмосфера;
- прагнення до розвитку всіх дітей;
- колективний пошук дітей під керівництвом вихователів.

Діяльність Гленна Домана пов’язана з сенсорним розвитком дітей від 0 до 4 років. Його фундаментальні дослідження охоплюють шість основних параметрів сенсорного розвитку дітей раннього віку:

1) рухові навички (ходьба);

2) мовні навички (розмова);

3) мануальні навички (письмо);

4) візуальні навички (читання і спостереження);

5) слухові навички (слухання і розуміння);

6) тактильні навички (відчуття і розуміння) [31].

Учений-нейрохірург, Глен Доман довів найважливіший закон про те, що мозок росте і розвивається тоді, коли працює. До сенсорних здібностей він відносить три види:

1. Зір, завдяки якому ми можемо читати придумане письмо, символічне, візуальну мову, засновану на певних погодженнях.

2. Слух, завдяки якому ми можемо розуміти звуки придуманого, символічного,візуальної мови,заснованої на певних погодженнях.

3. Чуттєвість, завяки якій ми здатні індифікувати об‘єкти, не користуючись при цьому зором, смаком або запахом.

Разом з Глен Доманом досліджували проблему сенсорного розвитку дітей Раймундо Верас, Адель Дэвис, Эван Томас, Мэй Блэкберн, Темпл Фей, Эдвард Левин. Їх дослідження і методики обійшли увесь світ і мають досить вагомі результати [31].

Пізнання починається зі сприйняття предметів і явищ навколишнього світу. Усі інші форми пізнання – пам’ять, мислення, уява – засновані на перцептивних образах і є результатом їх переробки. Тому не можна повністю покладатися на психологічний розвиток.

Розвиток пізнавального інтересу дітей до процесу експериментальної діяльності привернув увагу таких відомих вчених: Г. Бєленко, Н. Глухов, Н. Кот, Н. Лисенко, З. Плохій, М. Поддяков, Н. Яришева та ін.. Структура, умови та зміст дослідницької діяльності дітей дошкільного віку [2, 3], на думку вищезазначених науковців, вважається частиною навчального процесу. Експеримент дітей дошкільного віку дозволить досягти очікуваних результатів, а навчальна діяльність стане надзвичайно важливою якістю особистості, що відображає їх пізнавальний розвиток та рівень соціалізації і виникнення пізнавального інтересу.

Поступово пізнавальна спрямованість переростає в пізнавальну діяльність – стан внутрішньої підготовки до пізнавальної діяльності, що виявляється в діяльності дітей, які шукають нові враження від світу [17].

На думку В. Максимової, пізнання – це діяльність дитини, яка породжує і забезпечує функціонування пізнавального інтересу, що є емоційним вираженням дитячих потреб, виділенням об’єкта, вибором.

У своєму дослідженні ми спираємося на визначення природи пізнавальної діяльності психолога Т. Ткачук. Тому ми вважаємо, що пізнавальна діяльність є самостійною та активною діяльністю дітей, яка формується внаслідок необхідності розв’язування пізнавальних завдань у конкретних життєвих ситуаціях під впливом інтересу та цікавості [22].

На думку вчених, пізнавальна діяльність – це природні прояви інтересу дітей до навколишнього світу, що характеризуються чіткими параметрами: увагою та особливими інтересами (К. Щербакова [20]); емоційними установками (здивування, занепокоєння, сміх тощо)) (Д. Годовікова); різноманітні пошукові дії, паузи в медитації; необхідність використання цього предмета; висловлювала надію на продовження заняття, сподівання на

виконання різноманітних, особливо складних чи творчих завдань (Д. Богоявленська, А. Петровський); у виборі дії Виявляти самостійність у плані, засобах, контролі та досягненні (К. Щербакова), спілкуватися з дорослими, задавати йому запитання, орієнтуватися на пізнавальні інтереси (М. Матюшкін [21]).

В Україні існує декілька програм виховання та навчання дітей дошкільного віку, кожна з яких виходить із гуманістичної точки зору кожної дитини та приділяє велику увагу розвитку пізнавальної діяльності.

Гуманізм – визначення цінності іншої людини, насамперед дитини, її права на вільний розвиток та реалізацію своїх потенційних можливостей, на прожиття свого власного життя, а не чужого. Така програма, як «Я у Світі»чітко висвітлює пізнавальну активність, як один з головних чинників в розвитку дитячої особистості, розвитку її індивідуальності [5].

М. Поддяков [4] підкреслював роль дітей дошкільного віку у формуванні пізнавальної діяльності, усвідомлення дітьми своєї поведінки та її результатів, особистісного та інтелектуального розвитку дітей. Одностайне формування навчальної діяльності розвивається у рефлексії дітей і вмінні розуміти свої психічні процеси, що є основою для виникнення у дітей складніших структур психічної діяльності та формування понять.

Тому пізнавальний розвиток дітей є одним із важливих напрямків роботи з дітьми раннього віку. Будь-яка нормальна дитина народжується з вродженою пізнавальною спрямованістю, яка допомагає їй адаптуватися до нових умов життя та набути особистого досвіду.

Тому в процесі розвитку дітей раннього віку когнітивна сфера дітей відіграє певну роль: як засіб стимулювання інтересу дітей до навчання, як сильна мотивація інтелекту та тривалої пізнавальної діяльності, а також як передумова формування пізнавальних здібностей.

1. 2. Особливості сенсорно-пізнавального розвитку в ранньому дитинстві

У дітей раннього віку цілеспрямована пізнавальна активність лише починає своє становлення, тому важливим завданням батьків, педагогів є забепечення ефективних умов її розвитку. Пізнавальною, за словами В. Максимової, є активність дитини, що породжує та забезпечує функціонування пізнавального інтересу, який є емоційно-забарвленим виявом потреб дитини, вибірковим активним ставленням до пізнання окремих об'єктів оточення[19].

За даними Н. Авдєєвої, Л. Гілігузової, Т. Гуськової, М. Єлагіної та інших фахівців, ранній вік – це унікальний період розвитку дитини. На другому-третьому роках розвиваються мовлення, ігрова діяльність, спілкування з дорослими та однолітками, виникають елементарні уявлення про себе, інших людей, оточуючий світ.

У перші три роки життя закладаються основи фундаментальних здібностей – пізнавальна активність, допитливість, довіра до себе та інших, елементарні форми цілеспрямованості, наполегливості, творчої уяви. Змістом спільної з дорослим діяльності дитини стає засвоєння культурних способів використання предметів найближчого оточення. Батьки і педагоги стають для малюка зразком дій з предметами.

Марк Фабій Квінтіліан (бл. 35–96 р.) – відомий давньоримський педагог, який висловив свої погляди на дошкільну освіту та підкреслив особливе значення дорослих (батьків, медсестер, вчителів) у вихованні дітей, потреби позитивних емоцій у процесі навчання дітей. розуміння світу. На його думку, вчителі повинні добре розбиратися в науці, адже для освіти немає нічого гіршого, ніж думати, що вони експерти, і намагатися нав'язати свою неосвіченість дитячій безграмотності.

Квінтіліан виступає проти обов'язкового навчання в дуже ранньому віці, оскільки воно завжди відволікатиме дитину від нього. Навчання для неї

краща гра. Він вважає, що така похвала є розумною, і така похвала може змусити дітей радіти власним успіхам і перемозі в змаганні з однолітками. Для цього слід використовувати різні нагороди. Якщо вона не хоче вчитися, нехай заздрить чиїмось успіхам[24].

Ранні роки найбільше сприяють удосконаленню органів чуття і накопиченню уявлень про навколишній світ. Видатні зарубіжні фахівці в галузі педагогіки (Ф. Фрьобель, М. Монтессорі) та відомі представники дошкільної освіти та психології (С. Русова, О. Усова, О. Запорожець та ін.) правильно вважають, що сенсорне виховання має на меті забезпечують сенсорний розвиток, є однією з основних здібностей маленьких дітей [8].

Проблема сенсорного виховання в ранньому дитинстві належить до найбільш суперечливих, так як, вік сам по собі особливий і унікальний, а також він є основою розвитку дитини.

Предметом наукового інтересу педагогів і психологів були сенсорні процеси, що спостерігали у дітей раннього віку Л. Венгер, О. Запорожець, В. Зінченко, Є. Ігнатьєв, В. Мухіна; В. Авансова, М. Поддьяков, Н. Сакуліна, Є. Тихеєва, О. Усова, Є.Фльоріна, Т. Фонарьов та інші, які досліджували особливості сенсорного розвитку дітей.

Ф. Фребель, М. Монтессорі, Дж. Декроллі та С. Русова, О. Запорожець, О. Усова, Н. Сакуліна вважають, що сенсорне виховання є однією з базових здібностей дітей раннього віку. Рання сенсорна освіта є необхідною складовою подальшого успішного розвитку дітей, вимагає від дорослих створення насиченого навчального середовища та свідомих дій вихователів, пізнавальної діяльності в безпосередньому та предметному середовищі;наявність великої кількості методик і практичних матеріалів. Це вичалось Д. Альтхаус та Е. Дум, Л. Артемова, А. Богуш, А. Бондаренко, Л. Васильєва, Л. Венгер, Н. Грам, Т. Дронова, Л. Каплан, Кроха, В. Котирло, С. Кулачківська дослідження Овер, С. Ладивір, З. Максимова, Л. Олійник, Є.

Пілюгіна, Л. Сисоєва, Н. Тріщун [94, 95, 96, 68, 97, 75,78, 80, 98, 99, 100, 101, 102].

Сучасні дослідження сенсорного розвитку дітей в основному спрямовані на накопичення і створення сенсорного сприйняття середовища дитини (вербальні та невербальні звуки, різноманітні і достатня кількість зорових вражень) та сенсорні спецкурси розвитку на першому році життя. Надалі використовуватимуться навчальні ігри та вправи з наочними матеріалами (мітки, смужки, кольорові палички, навчальні аркуші тощо). М. Авдєєв, Л. Галігузов, В. Гербов, С. Новосьолов, Л. Каплан, Р. Казаков, І. Кононов, Е. досліджували багато напрямів і методів сенсорного розвитку дітей дошкільного віку, а Смирнов Т. Ліхтарик – розвиток сенсорного стандарту сприйняття дітей В. Авансов, Т. Башаєв, А. Біне, Л. Виготський, Г. Григор'єва, Л. Гальперін, Н. Кочетов, Крох, В. Пілюгін, С. Попов, А. Запорожець, М. Лісіна, Є. Янушко та ін.[63,64,65,66, 67, 72,76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 88, 93].

Зверніть увагу на значний внесок у журнали «Дошкільна освіта», «Палітра вчителя», «Джміль», які розробляли цікаву та змістовну інформацію про сенсорне виховання дітей раннього віку, надавали ілюстрації для батьків та вихователів Розповіді та діалоги [78,79, 80].

Сучасна система сенсорного виховання базується на наукових даних про психологічний і фізичний розвиток дітей. До шкільного віку всі органи чуття були інтенсивно розвинені. Особливо сприятливий ранній вік дітей, оскільки знайомство з властивостями предметів є необхідним для інтелектуального розвитку (М. Щелованов). Цей період називають золотим віком сенсорного виховання. Обмеження зовнішніх вражень викличе у дитини відчуття «чуттєвого голоду», сповільнюючи його інтелектуальний розвиток. [90].

М. Щелованов і його колеги проводили психологію спостерігайте за маленькими дітьми (до 3 років) («Основні положення про виховну роботу в яслах і дитячих будинках», М., 1939 та ін.). Вони вперше продемонстрували, що кора великих півкуль функціонує з першого місяця життя. Визначте

оптимальний час сну та енергію для перших 3 років життя та добову потребу дитини у сні. На основі отриманих даних М. Щелованов представив фізіологічно обґрунтовану систему та розробив систему дошкільної освіти («Дошкільне виховання в дитячих установах» / М. Щелованова, Н. Аксарина, М. Ред., 1955, 1960 рік). М. Щелованов також розробив питання про порівняльну психологію людини і тварин [91,92].

На першому році життя основним змістом сенсорного виховання є забезпечення дітей різноманітними зовнішніми враженнями. У міру розвитку хапального руху це повинно допомогти пристосувати їх до форми, розміру та положення об'єкта. Поступово для дитини ці якості набувають певного значення (малий – одна рука, великий – дві руки).

На другому і третьому році життя діти повинні бути знайомі з атрибутами об'єкта: форма, колір, розмір тощо. Дія і об'єкти повинні бути організовані таким чином, щоб результати порівнювалися за формою та розміром, щоб визначити їх схожість чи відмінність. Виконуючи продуктивні дії, 3-річна дитина вже знає форму, розміри, колір-постійні характеристики предметів і способи їх використання.

Окремі аспекти досліджуваноїнами проблеми представлені в працях О. Бударного, К. Гуревич, М. Костикової,І. Павленка та ін. [73, 75; 81; 86; 87].

Тому, щоб довести відмінності навчальних здібностей і здібностей дітей, О.Бударний запропонував деякі методи.І як організувати диференційовану роботу та навчальні матеріали при плануванні слід враховувати психологічні відмінності та здібності дітей [75].

К. Гуревич звернула увагу на необхідність врахування як вікових, так і особистісних психологічних особливостей для забезпечення доступності нетеоретичних та регіональних матеріалів програм обов'язкової освіти для дітей та їх розподілу відповідно до освітнього віку [66].

У дослідженні Т.Галанової запропоновано стандарти навчання, на основі яких рекомендовано впроваджувати дітей у групах, диференційоване

навчання, розумне поєднання позитивних і індивідуальна групова освітня робота: спрямована швидкість розв'язування пізнавальних завдань; глибина розуміння програмних матеріалів; рівень ефективності; працьовитість; пізнавальний інтерес; вольова якість тощо, що представляють великий інтерес для нашого дослідження [68].

Особливий акцент на цих якостях є психологічні особливості дітей. Ю. Бабанський вважає, що найважливішою умовою всебічного розвитку та стимулювання активної навчальної діяльності вихователів, що сприяє підвищенню ефективності навчання, автор вважає диференційований метод. Враховуючи особливості окремих груп дітей, автор описує диференційовані методи підбору завдань, змісту, методів, форм навчання.

Багато проблем у суспільстві П. Лернер пов'язував із тим, що дитячі садки та школи загалом заможні, байдужі, недбалі, нездорові, втрата моральних орієнтирів. Він вважає, що головною причиною такої ситуації є недиференційованість навчальної програми [73,74].

Розв'язанню окреслених питань за новими програмами приділяють увагуА.Богуш, М.Васькевич, І. Мардарова, О. Монке, І. Непомняща, Г.Грама, якірозкривали різні напрями пізнавального розвитку дітей раннього віку [68, 70, 71, 69, 83].

Тому чим вище сенсорний розвиток дитини, тим більше фактів і явищ потрапляє в сферу їх сприйняття. Якщо у дитини добре розвинений механізм мислення, він проявить надзвичайну здатність шукати, відкривати, записувати, аналізувати та інтерпретувати велику кількість інформації про світ і себе. Досить серйозною є проблема сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку, яка вимагає від дорослих дошкільнят і дорослих сімей, як вихователів, так і батьків, невпинної роботи.

Досліджуючи сенсорний розвиток дітей раннього віку, ми виявили, що діти від року до трьох років є найбільш інтенсивними і плідними періодами накопичення соціального досвіду, фізичного розвитку, психологічних особливостей і процесів[89].

1. 3. Дидактична гра як засіб сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку

Сучасна педагогіка узагальнює зміст сенсорного виховання, яке має здійснюватися відповідно до принципів формування, збагачення та поглиблення орієнтації дітей (з дитинства) у світі. Розпізнавання кольору, форми і розмірів предметів має відбуватися одночасно з удосконаленням мови і звукового аналізу, формуванням музичного слуху, розвитком м'язової чутливості.

Особливу роль у розвитку дітей відіграють ігри. Психологи Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Леонтьєв вважають, що якщо дитина активно займається різними видами діяльності, то її розвиток відбудеться.[109,110].

Тільки з елементами, які є новими та цікавими, розвиваючі ігри можуть бути веселими та емоційно захоплюючими для дітей. Нова інформація має ґрунтуватися на знайомих фактах, подіях, розумінні призначення й атрибутів об'єкта, пов'язувати її із засобами розв'язання ігрових завдань: ставити ігрові цілі та засвоювати нові методи реалізації, поступово виховувати у дітей самостійність під час гри. Такий показ буде повторювати спільну гру, доки дітям буде цікаво. Поступово демонстрація гри ускладнювалася, замінюючись новими сюжетами з використанням додаткових іграшок, новими способами виконання ігрових завдань. Для дворічної дитини одну і ту ж гру можна повторювати до 3-4 разів з інтервалом близько 2–3 днів. Для трирічної дитини достатньо пограти в одну і ту ж гру 1–2 рази, а потім ускладнити її зміст [111].

Сенсорне виховання дітей двох-трьох років зазвичай здійснюється в навчальних іграх і вправах, у цей період діти знайомляться з геометричними фігурами, аналізують форму, колір, розміри, характеристики матеріалів.

Основою сенсорного виховання навчальних ігор і вправ для дітей дошкільного віку є наступні принципи [9]:

- діяльність дітей має бути веселою, мотивованою та ефективною;

- завдання сенсорного виховання має бути тісно пов'язане з життям. Вони повинні не тільки тренувати свої органи чуття, а й закріплювати знання про навколишнє;

- під час виконання власне завдання необхідно розвивати мовлення дитини, пам’ять, мислення та почуття. Представлені ігри та вправи можна використовувати з діагностичною та розвивальною метою.

Цікаві думки щодо навчання ігор та їх значення у вихованні підростаючого покоління висловив науковець В. Сорока-Росинський. Він зазначив, що, насамперед, ігри значно покращили результативність дітей: в ігровому середовищі діти можуть виконувати більше вправ, не втомлюючись, замість того, щоб виконувати завдання, як дорослі. По-друге, гра розкриває та покращує спостережливість дітей [108].

Наукова робота В. Зеньковського чітко окреслює ігрову діяльність як проблему навчання. Вчений підкреслив, що в процесі ігрової діяльності дітям особливо допомагає опановувати нові знання та вміння, формують у них важливі якості людського мислення, такі як здатність виконувати дії в психологічному аспекті, символічно замінювати реальні предмети. і використовувати їх.Така операція заміни. Для пізнавальних цілей [15].

Ігри сприяють розвитку здібностей, щоб діти мали можливість надалі здобувати різноманітні знання та використовувати їх відповідно до життєвих потреб. Гра не терпить примусу і є суто добровільним процесом. Гравці не ставлять перед собою ніяких навчальних цілей і завдань, їх цікавлять лише результати гри. У процесі гри у дітей формується звичка концентруватися, самостійно мислити, виховувати увагу. Діти захоплюються іграми і не помічають, що вчаться [108].

Є. Тихєєв (навчальні ігри в ляльку, інші іграшки, предмети побуту, природний матеріал, ігри на розвиток мови), Ф. Блечер (розвивальні ігри з

математики), Л. Венгер (навчальні ігри та вправи на сенсорний розвиток), А. Бондаренко (Роль мовних навчальних ігор у розвитку самостійності та активності мислення дітей).Дидактична гра сприяє розвитку особистості. Якщо вона впроваджується педагогом уміло, діти реагують на неї з великою зацікавленістю, радістю, що підвищує значення гри в навчанні. Дидактична гра є не тільки засобом засвоєння окремих знань та вмінь, але й сприяє загальному розвитку дитини, формує здібності, задовольняє дитячу допитливість, залучає її до активного пізнання оточуючого світу, допомагає оволодіти засобами пізнання зв'язків між предметами та явищами (Л. Артемова, О. Запорожець, К. Щербакова та ін.).

Навчальні ігри, ігрові курси та навички покращують сприйняття дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, роблять їх цікавим елементом. У навчанні ігри як форма навчання взаємодіють виховання (пізнання) та гра (розвага). Тому, навчаючи дітей, вихователі беруть участь у своїх іграх, а діти навчаються під час гри.

О. Усов визначає здатність навчання ігор навчати та виховувати дітей через ігри, дії та правила як самонавчання [108]. Як ведучий гри, вихователь спрямовує гру в правильний напрямок навчання, при необхідності активізує навчальну програму різними вміннями, підтримує інтерес до гри, заохочує тих дітей, які не досягли успіху. Науковці вважають, що навчальні ігри мають структуру, а її характеристики важливі для формування пізнавальних інтересів вихователями через навчальні ігри.

Деякі дослідники мають проблеми з сенсорним вихованням дітей раннього віку. Я вважаю, що трирічні діти ще не можуть зрозуміти значення зразка (стандартний), його необхідно використовувати для порівняння властивостей об'єктів: коло, м'яч, його кольорові смужки, годинник, чашки, книги, олівці тощо, є поодинокими та специфічними.

У ранньому віці у процесі сенсорного виховання доцільнішевикористовувати плоскі предмети, які легко і зручно накладати,

прикладати,порівнюючи за певними властивостями, вважають психологи-практики.

Дослідження показали, що з сучасним розвитком навчально-методичних матеріалів розширилися можливості.Діти можуть розуміти значення зразків (еталонів), за цими зразками (еталонами) порівнювати характеристики предметів, знаходити предмети відповідно до звукових потреб (І. Гусельников, Є. Синякіна, С. Синякіна).На цьому етапі важливо забезпечитиобсяг різноманітних уявлень, сформувати основу для подальшого засвоєння івикористання сенсорних еталонів, забезпечуючи у роботі з дітьми основні видиформ і кольорів, які згодом виступатимуть як еталони.

Навчальні ігри майже повністю відповідають за формування сенсорного розвитку дітей: знайомство з формами, розмірами, кольорами, просторами, звуками. На цьому етапі, коли формується нова система сенсорного виховання на засадах вчення про дошкільну освіту, суттєво змінилася роль проповідницьких ігор і вправ. Як метод навчання, відповідний особливостям дітей, навчальні ігри включені в усі системи дошкільної освіти [107].

Навчальні ігри відіграють життєво важливу роль у сенсорному вихованні дітей 2–3 років [10]. За допомогою ігор та іграшок, різноманітних предметів, малюнків, які з ними взаємодіють, діти накопичують чуттєвий досвід. Після розбирання матраца і вибору пар картинок вона вчиться розрізняти і називати розміри, форму, колір та інші характеристики предметів.

У процесі навчання ігор розвиток чуття дітей невіддільне від розвитку логічного мислення та вміння висловлювати думки мовою. Це слово допомагає назвати символ або атрибут об’єкта. У процесі вимови формується процес міркування. Процес починається з розуміння проблемної ситуації, а потім ставить запитання [11].

Навчальні ігри та навчальні ігри сприяють розвитку таких операцій, як аналіз, розкладання цілого розуму на частини або відокремлення частин від

цілого; порівняння та визначення подібності та відмінності між предметами чи будь-якими характеристиками; синтез, духовне об’єднання частин і інтеграція атрибутів у ціле; узагальнення, психологічний зв'язок предметів і явищ на основі будь-якого основного ознаки [11].

Навчальні ігри розвивають сенсорні здібності дітей. Процес відчуття і сприйняття є основою для розуміння дітьми навколишнього середовища. Малюкам, які знайомі з тематикою схожих кольорів, форм і розмірів, можна створювати навчальні ігри та практичні системи сенсорного виховання, спрямовані на покращення сприйняття дітьми ознак предмета.

Навчальна гра також розвивала мову дітей 2–3 років: поповнюється та активізується словниковий запас, формується правильна вимова, розвивається зв’язне мовлення, вміння правильно висловлювати думки. [12].

У функції сенсорних навчальних ігор і вправ вчені виділяють наступне [13]:

- виховання, спрямоване на організацію та подальше вдосконалення досвіду дітей, а також на формування універсальних уявлень і способів дій;

- розширення використання стандартних практик;

- орієнтація, спрямована на використання раніше набутих дитиною знань.

Використання навчальних ігор у курсі може бути різноманітним [10]:

- використання як частина курсу;

- самостійна форма організованого навчання дітей;

- використання в повсякденному житті.

Отже, можна зробити висновок, що дидактичні ігри та вправи є важливою частиною сенсорного виховання і можуть бути використані як чинники, що впливають на розвиток особистості дітей. Якщо розглядати навчальні ігри як засіб реалізації сенсорного виховання в системі навчальної діяльності, то слід зазначити, що вони організовані на уроці за планом. З іншого боку, його можна використовувати у час, відведений на гру, діти можуть використовувати різноманітні матеріали за бажанням. Якщо

навчальна гра триває весь урок, її зміст повинен бути пов’язаний з попереднім уроком. Ігри з навчанням лідерству вимагають високого рівня педагогічних навичок та кмітливості.Для вирішення педагогічних завдань через гру вихователі повинні зберігати суть ігрово-цікавих занять, близьких дітям, робити їх щасливими, сприяти спілкуванню між дітьми, створювати умови для появи та зміцнення дружби та співчуття, формувати колективне життя Відповідно до закон «Дитяче товариство» [15].

ВИСНОВКИ ДО І РОЗДІЛУ

У процесі дослідження вивчено та узагальнено педагогічний досвід та практичні ідеї вчителів у країні та за кордоном з питання сенсорного виховання дітей. Педагоги досліджують можливості сенсорного розвитку дітей за допомогою використання різноманітних матеріалів. Цей досвід розглядається теорією та практикою сучасного сенсорного виховання, оскільки завдяки ретельно підібраним навчальним матеріалам формування у дітей уявлень про сенсорні еталони та формування загальних методів огляду об’єктів є більш ефективними, різноманітними та цікавими.

Аналіз літератури про сенсорний і когнітивний розвиток дітей раннього віку вказує на те, що різні автори розглядали це питання в різному підґрунті та різною термінологією. Визначення сенсорного когнітивного розвитку, дане теоретичними методами вчених, відображає неоднорідність існуючих позицій і відсутність єдиного розуміння вищевказаних розробок.

Ми згодні з думкою автора, що сенсорний розвиток розвиватиме увагу, пам’ять, уяву, мислення, допитливість, красу та волю, а організоване навчання сприятиме розвитку дітей. Психічний розвиток дитини надалі залежить від рівня сенсорного розвитку.

Однією з найважливіших умов сенсорного розвитку дітей раннього віку є її впровадження в процес осмисленої діяльності дітей. Саме в умовах змістовної та продуктивної діяльності з’являється можливість визначити особливості,

установки, особливості предметів, на які звертають увагу діти, усвідомити суб’єкти свого розвитку.

У процесі формування особистості дитини дуже цінні різні види діяльності: малювання, різьблення, вирізання та склеювання паперу, створення різноманітних конструкцій з природних матеріалів. Бо художня діяльність цієї епохи характеризується швидким переходом від живопису до гри. Гра – це особливий вид діяльності для дітей раннього віку, і він завжди творчий. Проповідницькі ігри приваблюють дітей не виховними, а ініціативними можливостями для виконання ігрових дій, досягнення результатів і перемог.

Навчальні ігри є одним із способів навчання маленьких дітей. Це дає можливість виконувати виховні та навчальні завдання через діяльність, яка є легкодоступною та привабливою для дітей.

Виховання здібностей дітей раннього віку шляхом активних і веселих занять – це відмінна риса навчання ігор. Навчальні ігри можна проводити поза класом або в рамках навчальної програми, але їх основна функція залишається незмінною: вони навчають і закріплюють знання дітей у веселій формі. Навчальні ігри та вправи для дітей слід виконувати послідовно й систематично, виокремлюючи завдання, що передбачають опрацювання різних атрибутів предметів. У напрямку сенсорного виховання дітей навчальні ігри та вправи покликані покращити сприйняття дітьми ознак предмета.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО ТА СІМ'Ї

2.1. Методика констатувального експерименту

Мета констатувального експерименту полягала у визначенні рівнів сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку в умовах ЗДО та сім'ї.

Завданнями даного експерименту були:

1. Підібрати адекватні предмету дослідження методи та визначити на їх основі комплексну методику діагностики особливостей сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку.

2. Розробити критерії, показники, компоненти та визначити рівні сенсорно-пізнавального розвитку досліджуваних.

3. Встановити залежність сенсорно-пізнавального розвитку дітей 2-3 років від ставлення до нього батьків і вихователів.

Дослідження проводилося в Чернігівській області в м. Прилуки у закладі дошкільної освіти №15. В експерименті взяли участь 20 осіб – діти раннього віку, які відвідують заклад дошкільної освіти. Також учасниками констатувального експерименту були 4 вихователі ЗДО та 20 батьків дітей 2-3 років життя. Загальна чисельність вибірки становить 44 – досліджуваних.

Розроблено комплексну методику дослідження, яка передбачала експериментальну роботу з усіма учасниками – дітьми раннього віку,

вихователями вказаного експериментального закладу та батьками дітей.Процес розробки методики був пов'язаний з визначенням критеріїв оцінки міри сенсорно-пізнавального розвитку дітей, уточненням показників і компонентної структури досліджуваного явища. Нижче подано таблицю 2.1., в якій схарактеризовано складові і показники.

Таблиця 2.1

Характеристика критеріїв та показників сенсорно-пізнавального розвитку у дітей двох-трьох років

Критерії	Показники
Знання основних сенсорнних еталонів	Володіє уявленнями про колір, форму, величину; розрізняє і називає деякі властивості та якості предметів найближчого довкілля; має уявлення про їх функціональне призначення.
Ціннісне ставлення до якостей і властивостей предметів	Виявляє інтерес до нового, незвичного, обстежує, експериментує; ставить дорослому запитання про незрозуміле; обираючи завдання, надає перевагу складнішому, невідомому.
Характер пізнавальної активності	Виділяє в об'єктах 1-2 ознаки; встановлює відсутність в них знайомих якостей; порівнює предмети з 1-2 якостями; узагальнює та об'єднує у групу предмети за 1-2 ознаками.

У дослідженні враховувалися такі структурні компоненти сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку, як *когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.*

Когнітивний: сформованість домірної віку дітей системи знань про колір, форму, величину предметів і об'єктів оточуючої дійсності; здатність їх диференціювати і правильно називати.

Емоційно-ціннісний: виявлене назовні позитивне ставлення дітей раннього віку до різних кольорів, форм, величин; емоційне їх сприйняття; здатність цінувати вміння їх диференціювати.

Поведінковий: уміння дітей раннього віку в реальному житті впізнавати та розрізняти колір, форму і величину предметів і об'єктів; визначати їх властивості; орієнтуватися не лише за зовнішнім виглядом, а й словесним описом; порівнювати між собою, робити перші узагальнення, групувати предмети за спільними властивостями.

Оскільки на констатувальному етапі передбачалася робота з дошкільниками та дорослими – вихователями ЗДО та батьками досліджуваних, відповідно добиралися як методи вивчення особливостей сенсорно-пізнавального розвитку дітей 2-3 років, так і ставлення до даного напряму розвитку дорослих.

У таблиці 2.2 представлено методи констатувального експерименту, підібрані під кожний структурний компонент сенсорно-пізнавального розвитку дошкільника.

Таблиця 2.2.

Характеристика методів дослідження з врахуванням компонентної структури сенсорно-пізнавального розвитку досліджуваних 2-3 років

КОМПОНЕНТ	МЕТОДИ
Когнітивний	Заняття: «Знайти пару за кольором», «Підбери за формою», «Визнач та порівняй деталі за величиною».
Емоційно-ціннісний	Дидактичні ігри: «Групування предметів за кольором», «Групування предметів за розміром», «Групування та підбір предметів за формою».
Поведінковий	Спостереження

Робота з дітьми раннього віку

Методи до когнітивного компоненту

На констатувальному етапі дослідження було проведено три заняття, спрямовані на визначення досліджуваними раннього віку доступних віку кольорів, форм та величин.

Заняття «*Знайти пару за кольором*»

Проводилося з усією групою. Кожна дитина сидить за окремим столом. Експериментатор пропонує розглянути метелики різних кольорів (червоний, синій, зелений, жовтий, фіолетовий), назвати колір кожного і потім посадити метелика на квітку відповідного йому кольору. У протоколі фіксується правильність виконаного завдання. Форма протокола представлена у Додатку 1.

Заняття «*Підбери за формою*»

Дитині запропоновано таблицю з силуетами різних геометричних фігур різного розміру і набір геометричних фігур: коло, квадрат, прямокутник, трикутник. Кожна дитина повинна була викласти відповідні фігури на таблицю. Після цьогоекспериментатор вивішував на дошку 4 геометричні фігури і діти називали їх. Потім одна фігура забиралася і дітям треба було визначити, якої фігури не стало.Форма протокола представлена у Додатку 2.

Заняття *«Визнач та порівняй деталі за величиною»*

Експериментатор розкладавна кожному столі мішечки з предметами різної величини (великий, середній, малий) і пропонував дітям на дотик визначити тільки великі (середні, маленькі) предмети. А потім – розкласти їх від найбільшого до найменшого. У протоколах фіксувалися: впевненість-невпевненість поведінки, звернення за допомогою до дорослого, кінцевий результат (позитивний/негативний). Форма протокола представлена у Додатку 3.

<u>Методи до емоційно-ціннісного компонента</u>

З метою з'ясування важливості для досліджуваних уміння визначати колір, форму і величину використано систему, в яку входило три дидактичні завдання. Кожне з них сконцентровувало увагу досліджуваних на одній з властивостей предмету. Завдання проводилося з усіма досліджуваними одночасно, проте передбачало виконання дидактичного завдання кожною дитиною самостійно.

1. «Групування предметів за кольором»

Перед дітьми розкладали**с**я чотири вази різних кольорів, зроблених із пластикових пляшок і квіти тих самих кольорів. Експериментатор показав дітям квіти, які лежали довільно перемішані і запропонував зібрати з них букети і поставити у вази. Але при цьому експериментатор сам брав, наприклад, червону квітку і ставив її у вазу червоного кольору, роблячи акцент на тому, що квітка такого ж кольору, як і ваза. У протоколах фіксувався вибір кожної і правильність виконання завдання.Форма протокола представлена у Додатку 4.

2. «Групування предметів за розміром»

Дорослий показує дітям вузьку та широку паперові смуги і пояснює, що це дороги для машин. Потім він акцентує увагу на маленькій і великій машинках і просить малюків показати, де велика машина, а де – маленька. Після цього експериментатор спонукав малят визначити, яка дорога для якої машинки підійде. Далі він пропонував дітям викласти по ширині кілька вузьких і кілька широких смужок, щоб утворилися дві довгі дороги, та «прокотити» по ним відповідні іграшкові машинки. У протоколі фіксувалася правильність вибору дітьми машинки (велика, маленька) відповідно до розміру дороги (широка, вузька), а також результат складання дороги. Форма протокола представлена у Додатку 4.

3.«Групування та підбір предметів за формою»

Дорослий роздавав дітям, які сидять півколом**,** геометричні фігури і пропонував розійтися по кімнаті і знайти декілька предметів такої ж форми, що і геометрична фігура у кожного в руках. У протоколі фіксувалася правильність виконання завдання. Форма протокола представлена у Додатку 4.

Методи до поведінкового компоненту

З метою з'ясування реальних проявів сенсорної вихованості використано спостереження.

Спостереження

За кожною дитиною упродовж констатувального експерименту проводилося по три спостереження. З урахуванням того, що його учасниками були 20 дошкільників 2-3 років, усього за досліджуваними здійснено 60 сеансів спостережень. Спостереження проводилися переважно під час самостійної діяльності дітей, коли вони малювали, ліпили, конструювали, грали пірамідками, кубиками, різними вкладишами. У протоколах фіксували:

- правильність застосування предметів різного кольору, форми, величини;
- самостійне знаходження і виправлення помилок;
- наявність/відсутність звернень за допомогою;
- здатність об'єднуватися у грі з однолітками;
- адекватність оцінки своєї здатності діяти компетентно;
- реакція на готовий результат діяльності.

Форму протоколу спостереження представлено у Додатку 5.

РОБОТА З ДОРОСЛИМИ

В експерименті взяли участь 4 вихователі базового ЗДО та 20 батьків.

Робота з вихователями ЗДО

У роботі з педагогами використано такі методи дослідження: аналіз планів роботи та опитування.

Аналіз планів роботи

У процесі аналізу робочого плану вихователів, увага приділялася з'ясуванню того, яке місце посідає проблема сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку серед інших напрямів освітньої роботи; якою є частота проведення заходів вказаного напряму. Нас цікавили різні аспекти сенсорногорозвитку дошкільників, відображення даного напряму педагогічної роботи у взаємодії з сім'ями вихованців, надання пріоритету певним методам, формам, засобам і прийомам роботи з сенсорно-пізнавального розвитку у молодшій групі ЗДО.

Опитування

Було складено анкету, щоб з'ясувати уявлення вихователів про міру сенсорно-пізнавального розвитку дітей 2-3 років та свою роль в цьому процесі. Вона містила сім запитань, три з яких були відкритого, а чотири – закритого типу. Вони спрямовувалися на з’ясування: особливостей розуміння вихователями критеріїв та показників сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку; оцінки міри сенсорного розвитку вихованців та їхньої пізнавальної активності; уявлення про вікові та індивідуальні особливості розвитку у дітей 2-3 років органів відчуттів; ставлення досліджуваних до дослідницької діяльності та експериментування; що у сенсорно-пізнавальному розвитку дошкільників вдається легше, а що важче і чому; які методи і форми роботи найчастіше використовуються і які з них вважаються найбільш ефективними.

Усього в опитуванні взяло участь чотири вихователі, з урахуванням кількості запитань анкети (сім) потребувало якісно-кількісного аналізу 28 відповідей респондентів. Анкету подано у Додатку 6.

Завдяки аналізу планів освітньої роботита даних відповідей на запитання анкети ми отримали можливість проаналізувати широкий обсяг інформації щодо розуміння респондентами суті та методів сенсорно-пізнавального розвитку дітей 2-3 років.

З огляду, що батьки відіграють надзвичайно важливу роль у вихованні дитини раннього віку взагалі, у сенсорному розвитку зокрема, констатувальним експериментом були охоплені 20 батьків досліджуваних.

Робота з батьками

У процесі дослідження особливостей впливу сімейного виховання на сенсорно-пізнавальний розвиток дітей 2-3 років використано два методи: спостереження за поведінкою батьків і діяльністю дошкільників та опитування.

Спостереження

Згідно програми констатувального етапу дослідження за взаємодією дітей і батьків було проведено по три сеанси спостереження. Вони проводилися під час приходу дитини до дошкільного закладу зранку, на спільних з батьками заходах та під час вечірніх зустрічей та повернення додому. У протоколах спостережень фіксувалися (додаток 7):

- емоційне та змістове наповнення контактів;
- характер керівництва поведінкою дітей;
- кількість і характер приписів;
- наявність/відсутність інтересу до сенсорних умінь дитини;
- причини звернень із запитаннями до вихователя;
- особливості висловлювань.

З огляду, що в експерименті взяли участь 20 батьків, усього було проаналізовано результати 60 сеансів спостережень та здійснено оцінку

зафіксованих у протоколах проявів поведінки рідних дорослих під час спілкування з сином або донькою.

Опитування

Батькам пропонувалася анкета, близька за змістом до адресованої вихователям. Це давало можливість співставити оцінки експертів на одні й ті ж запитання, що засвідчувало ставлення членів родин до сенсорного виховання дошкільників та їхня здатність оцінювати в ньому власну роль.

Анкета містила сім запитань, деякі з них були відкритого типу (забезпечували широкі можливості для самовираження), а інші – закритого характеру, тобто давали можливість обрати одну із запропонованих альтернатив. Усього отримано 140 відповідей, які зафіксували думки батьків про наступне: зміст сенсорного розвитку дітей раннього віку; оцінку важливості самостійного визначення дітьми 2–3 років основних властивостей предметів; найкраще розвинений у дитини орган відчуття; міру розвитку у сина (доньки) пізнавальної активності; ставлення дитини до експериментування та дослідництва; переваги і недоліки сенсорного розвитку дошкільника; методи і форми ефективного сенсорно-пізнавального розвитку, що застосовують в сім'ї.Перелік запитань анкети для батьків подано у Додатку 8.

Інтегрований метод включає ще одну анкету про знання та особливості батьків і дітей, де акцент робиться на навчанні іграм. Насамперед нас цікавить, що розуміють про це явище дорослі члени сім’ї, чи є в сім’ї такі ігри, їх види, чи люблять діти грати з батьками, хто є організатором та ініціатором спільної гри. Тому було сформульовано п’ять питань, які мають відкритий характер. Основними показниками їх аналізу стали:

- знання про це явище та інтереси дітей;
- наявність ігор вдома;
- спільна ігрова активність дорослих з малюками.

Анкетування «Дидактична гра» мало на меті швидко зібрати необхідну інформацію. Детально перелік запитань та форма протоколу представлені у Додатках 9 та 10.

Завдяки спостереженням та опитуванню отримано значний за обсягом та цікавий за змістом матеріал, який допоможе оцінити позитивний або негативний вплив ЗДО та сім'ї на сенсорний розвиток дітей 2-3 років.

Аналіз емпіричних даних по дітях раннього розвитку, вихователях і батьках представлено у підрозділах 2.2 та 2.3.

2.2. Аналіз рівнів сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку та їх характеристика

Матеріали даного підрозділу присвячено аналізу даних, отриманих в процесі проведення тематичних занять, дидактичних ігор та спостережень за досліджуваними 2–3 років. З метою оцінки особливостей сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку ми орієнтувалися на визначені вище у таблиці 2.1. критерії та показники. Розглянемо аналіз та оцінку результати проведених занять, спрямованих на визначення особливостей розвитку у дітей 2–3 років знань про колір, форму та величину.

Таблиця 2.6

Кількісний розподіл дітей раннього віку на рівні сформованості когнітивного компоненту сенсорно-пізнавального розвитку

Рівень сформованості знань на заняттях	**Високий**		**Середній**		**Низький**	
	к-ть	**%**	**к-ть**	**%**	**к-ть**	**%**
«Знайти пару за кольором»	7	35	6	30	7	35
«Підбери за формою»	10	50	7	35	3	15

«Визнач та порівняй деталі за величиною»	4	20	5	25	11	55

Ґрунтуючись на аналізі поданих у таблиці 2.6 кількісних даних, ми можемо говорити про те, що в цілому 65%–85% дітей вказаного віку характеризуються високими та середніми за обсягом знань про кольори та форми, а величини лише 45%дітей. Отже, 55% дітей 2–3 років відрізняються низьким рівнем сенсорно-пізнавального розвитку і потребують подальшої роботи в вивченні та орієнтуванню у величині. Встановлено, що найкраще діти орієнтуються у формах, а потім у кольорах.

Цінність навчання грою полягає в тому, що завдяки притаманним їй елементам самоконтролю вона дозволяє організувати більш-менш самостійну діяльність дітей і виховувати вміння грати з іншими, не заважаючи їм.У таблиці 2.7 наведено узагальнені кількісні дані щодо сформованості у досліджуваних 2–3 років життя *емоційно-ціннісного компоненту* сенсорно-пізнавального розвитку, зафіксовані під час виконання ними трьох практичних завдань у процесі використаннядидактичних ігор. Кожна з них спрямовувалася на з'ясування емоційного ставлення дошкільників до дій, пов'язаних з визначенням кольору, форм та величини різних предметів та себе як виконавців.

У процесі виконання цих групових завдань з'ясовується, що більшість дітей запам'ятовують таблицю надзвичайно повільно і важко. Швидкість засвоєння розмірів та індивідуальні відмінності в кольорі предмета значною мірою залежать від зв’язку між віком дітей та їхнім особистим досвідом. При розв’язуванні різних типів задач діти виявляють різну увагу до колірних ознак предметів.

Таблиця 2.7

Кількісний розподіл дітей 2–3 років на рівні сформованості емоційно-ціннісного компоненту сенсорно-пізнавального розвитку

Рівень сформованості знань на заняттях	Високий		Середній		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
«Групування предметів за кольором»	9	45	-	-	11	55
«Групування предметів за формою»	12	60	5	25	3	15
«Групування предметів за величиною»	6	30	-	-	14	70

Як засвідчує якісний аналіз поданих у таблиці 2.7 кількісних даних, значна кількість дітей 2–3 років життя 55%, 15% та 70% віднесена до низького рівня сформованості емоційно-ціннісного компонента сенсорно-пізнавального розвитку відповідно до групування предметів за кольором, формою та величиною. З'ясувалося, що від 30% до 60% досліджуваних вирізняються високим рівнем сформованості вказаного компоненту. Як і у попередньому випадку, найскладніше усім дітям 2–3 років було стримувати свої негативні емоції, контролювати їх, не кинути розпочате на півдорозі, утриматися від плачу та роздратування під час визначення.

Варто зауважити, що у дошкільників, віднесених до низького рівня сформованості емоційно-ціннісного компонента, переважали гальмівні реакції: вони намагалися уникнути необхідності виконувати складне для них завдання, могли просто залишити його незакінченим і переключитися на іншу гру, назовні виявляли байдуже ставлення до негативних результатів своєї практичної діяльності.

Особливої уваги потребував аналіз даних спостереження під час реального виконання ними практичних завдань сенсорно-пізнавальної спрямованості. Рівень розвитку *поведінкового компонента* сенсорно-пізнавального розвитку досліджуваних засвідчував наявні на початок експерименту уміння дітей раннього віку класифікувати кольори, форми і величини, правильно з ними діяти. Так, можна зауважити, що під час

навчального процесу, занять, ігор 65% дітей раннього віку проявили достатню міру здатності користування кольорами, формами і величинами. Існують певні проблеми навіть у сенсорно розвинених дітей в уміннях реально діяти з предметами різних кольорів, форм і величин. Найважче дітям 2–3 років визначатися з величиною предметів, особливо тих, що відрізняються несуттєво.

Також, виявлено таких дошкільників, які потребували допомоги дорослого вже на початку виконання завдань (близько 55%). Зокрема, діти середнього рівня сформованості умінь і навичок визначення та використання в діяльності кольорів, різних форм та величин предметів, характеризувалися нестабільністю поведінки, невпевненістю дій. Вони характеризувалися нестійкістю емоцій – дратувалися, плакали, коли в них щось не виходило, потребували підказок способів дій.

Проаналізувавши вищевказані дані щодо міри сформованості у дітей 2-3 років когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів, ми визначили рівні сенсорно-пізнавального розвитку, які засвідчували міру розвитку в особистості інтелектуального, емоційно-вольового та морального розвитку.

Узагальнення даних, одержаних за усіма використаними у констатувальному експерименті методами роботи з дітьми раннього віку, дозволило виділити три рівня сенсорно-пізнавального розвитку – *високий, середній* та *низький.* Критеріями оцінки слугували визначені вище показники і структурні компоненти. Якісно-кількісну характеристику кожного рівня сенсорно-пізнавального розвитку подано у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Якісно-кількісна характеристика представників виділених рівнів сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку

Рівні	Характеристика кожного рівня	Кількість

		дітей, %
Високий	Дитина виконує завдання правильно, тобто успішно і самостійно розв'язує поставлене дорослим завдання; допомога дорослого мінімальна; активно сприймає оточуючі предмети; знає і правильно називає основні кольори, форми, величини предметів; позитивно емоційно реагує на яскраві кольори; пишається своєю здатністю розпізнавати колір, форму, величину; самостійно виконує завдання на розпізнавання кольорів, форм, величин; порівнює предмети між собою, групує за спільними властивостями; розраховує на схвалення дорослого.	**40**
Середній	Забезпечення позитивних рішень дорослих завдань немовлят; дитина робить менш 2 помилок і справляється із завданням самостійно; знання сенсорних еталонів елементарні, проте здебільшого правильні; пізнавальний інтерес ситуативний; групує предмети за кольором, формою, величиною здебільшого за підтримки і заохочення вихователя; дії невпевнені, надміру обережні; легко і часто звертається за допомогою до авторитетних дорослих; емоційно недостатньо врівноважені, бурхливо реагують на невдачі, саморегуляція розвинена недостатньо; самооцінка невизначена або нестійка, коливається від позитивної до негативної;	**19**
Низький	Характеризується пасивною поведінкою дітей у вирішенні завдань; при повторному поясненні дорослим завдання малюк допускає більш 3-х помилок, він «втрачає» завдання і переходить до простого маніпулювання предметами (об'єктами); знання сенсорних еталонів примітивні; часто помиляється у назві кольорів, форм, величин; пізнавальний інтерес проявляється лише в окремих ситуаціях; емоційно загальмований, закритий; без допомоги дорослого виявляється безпорадним; самооцінка занижена; недовірливий до людей, важко дається спілкування в дитячому колективі.	**41**

Таким чином, можна говорити, що лише 40% дітей 2-3 років відносяться до високого, 19% – до середнього рівнів сенсорно-пізнавального розвитку, характеризуються більш-менш гармонійним поєднанням знань, ставлення та умінь застосовувати в діяльності предмети необхідного для успішного виконання завдань кольору, форми або величини. Водночас 41% досліджуваних вказаного віку характеризувалися низьким рівнем сенсорно-пізнавального розвитку.

Це актуалізувало необхідність з'ясування міри впливу на сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку умов виховання в закладі дошкільної освіти та сім'ї.

2.3. Вплив на сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку умов сімейного та суспільного виховання

Сенсорний і пізнавальний розвиток дітей раннього віку невіддільний від взаємодії батьків і вихователів у процесі догляду за дитиною, тому було проведено анкетування дорослих. А тепер проаналізуємо отримані результати, які показують вплив дорослих та їхніх методів навчання на дітей раннього віку.

Нами було проведено опитування батьків і вихователів для розуміння ними рівня обізнаності з поняттям «сенсорно-когнітивний розвиток», а також опитування батьків для визначення рівня розуміння ними сенсорного розвитку.

Ретельно проаналізувавши відповіді педагогів на запитання анкети, зауважимо, що всі вихователі добре знайомі з поняттям «сенсорно-пізнавальний розвиток», а також, знають як визначати міру його вихованості у дітей раннього віку. Вихователі виявилися здатними схарактеризувати, як вони застосовують свої педагогічні знання на практиці.

Троє педагогів зауважили, що близько половини дітей належним чином володіють сенсорними еталонами, а один вихователь вважає, що даний показник становить приблизно третину. З рештою досліджуваних двох-трьох років потрібно працювати і надолужувати не засвоєне. Найкраще дітям раннього віку даної групи дошкільного закладу вдається групувати, систематизувати предмети за певними характеристиками.

Характеризуючи відсоток високої пізнавальної активності у дітей раннього віку, у вихователів відповіді коливалися від 23% до 41%.

Серед чуттєвої сфери розвитку дитини раннього віку педагоги виділили зір, дотик і смак. За відповідями вихователів, близько 65% дітей раннього віку найкраще знаходять та групують предмети за характеристиками (колір, величина, форма, смак).

Наступний методом був аналіз планів роботи вихователів з сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку, спрямованої на засвоєння сенсорних етелонів. Аналіз планів здійснено за перший семестр 2020/2021 навчального року. Після завершення процесу опрацювання результатів дослідження можна сказати, що вихователі ранньої групи спланували різноманітні форми роботи під час навчально-виховного процесу, які досягаються шляхом спостереження, класних, ігрових, домашніх завдань, дослідницької діяльності, створення моментів здивування. , Вихователі рідко звертають увагу на власне роботу маленьких дітей.

Зараз ми оцінимо вплив батьків на розвиток сенсорного пізнання дітей раннього віку та проаналізуємо їхні відповіді на анкету. Аналіз відповідей батьків показав, що 62% батьків розуміють і можуть пояснити, що таке «сенсорний розвиток дітей», а решта батьків (38%) вагалися і не давали конкретної відповіді.75% батьків вважають за важливим оволодіння умінням розпізнавати предмети за кольором, величиною, формою та смаком у віці 2–3 років. Інші 25% батьків вважають, що прийде час і діти всьому навчаться.

Відповіді батьків щодо розвитку органів чуття коливалися, тому визначити, що розвинене у дітей раннього віку краще, а що гірше досить

важко. Пізнавальна активність у дітей розвиненадобре (71%) і посередньо (29%), відповідно до відповідей батьків. Ніхто з батьків не дав відповіді «погано», так як, батьки оцінюють можливості своїх дітей більш високо, ніж вихователі і тому це заважає більш точно оцінити сенсорно-пізнавальний розвиток дітей.

Більшість батьків (61%), так як і педагоги вважають, що діти раннього віку найкраще знаходять та групують предмети за характеристиками (колір, величина, форма, смак). Так, для роботи сенсорно-пізнавального розвитку батьки використовують ігри.

Розраховано та проаналізовано проведену з батьками анкету щодо використання розвиваючих ігор вдома та в родині. Тому, аналізуючи ігри, в які дорослі грають з дітьми вдома, враховуйте їх присутність у сім'ї. Так, у такі ігри грають усі, крім 17% батьків. Проте лише 52% респондентів чітко запам'ятали свої назви: ігри бінго, головоломки, картки тварин, мозаїка тощо. 24% респондентів сказали «Вони грають, але їх не можна назвати правильно». 7% дорослих відмовляються відповідати на це запитання. Тому ми припускаємо, що переважна більшість сімей мають досвід їх використання, але лише близько половини сімей використовують їх для більш свідомого виховання дітей. П'ята частина їх зовсім не цікавить.

Наступне запитання в анкеті є логічним продовженням попереднього запитання. Тому 23% респондентів сказали, що вдома «не мають розвиваючих ігор». 42% дорослих сказали, що «вдома є багато таких ігор, але вони, очевидно, не пам'ятають їх назви». 24% батьків чітко позначили назви доступних розвиваючих ігор: «букви, домашні тварини, пташки тощо». Як ми бачимо, лише п'ята частина опитаних сказали, що в їхньому будинку немає ігор, переважна більшість заявила, що вони існують, а половина з них навіть знає їх назву та зміст. Це є свідченням використання таких засобів навчання під час сімейного дозвілля.

Кілька слів про ініціатора цього дозвілля з маленькими дітьми. Більшість дорослих членів сім'ї сказали, що ніколи про це не думали.

Близько 40% таких респондентів. В інших сім'ях чіткий розподіл праці. У результаті близько 38% респондентів говорили про «ініціативу дитини, і вони її завжди підтримують».

Можна зазначити, що за таких умов навчання можна здійснювати цілеспрямований процес навчання дітей з пізнавальними інтересами через навчальні ігри: забезпечити дослідницьку діяльність дітей шляхом удосконалення пізнавальних методів отримання інформації, а також оздоровити педагогів. і дітей позитивно Взаємодія, розширити коло інтересів дітей, врахувати вікові особливості учнів у навчально-виховному процесі.

Отже, результати експерименту можуть проілюструвати ефективність розробленої з дітьми 2-3 років системи роботи, їх вихователів та батьків, спрямованої на виховання пізнавального інтересу за допомогою навчальних ігор та її актуальність у навчально-виховному процесі. Дошкільний.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

У нашому дослідженні дослідження сенсорного та пізнавального розвитку дітей раннього віку проводиться в контексті сприйняття ознак предметів і явищ навколишнього середовища (таких як колір, форма, розмір). На наш погляд, це зовнішні знаки з найбільшою кількістю інформації про предмети, вони незамінні в повсякденному орієнтуванні та іграх, мистецтві та конструктивній діяльності.

У другій частині кваліфікаційної роботи нами було проведено дослідження розвитку сенсорного пізнання, обстежено 20 дітей раннього віку. Під час слідства у дітей був великий інтерес до виконання різноманітних завдань.

Методом детермінації визначено сутність поняття «сенсорно-пізнавальний розвиток дітей», визначено критерії та показники оцінки, охарактеризовано рівень дітей 2-3 років, дано його якісні та кількісні характеристики. Фіксуються відмінності в пізнанні, емоційній цінності та поведінкових компонентах. На основі аналізу отриманих даних встановлено

високий, середній та низький рівні сенсорного та пізнавального розвитку дітей у ході практичних предметів.

Результати, одержані на етапі констатувального експерименту, довели, що сенсорний розвиток у дітей 2-3 років розвивається нормально.Так, у 40% досліджуваних дітей високий рівень сенсорно-пізнавального розвитку, у 19% середній рівень, а решта 41% – низький рівень.

Основним чинником впливу на міру сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку визнано особливості ставлення до вказаного напряму педагогічної роботи закладу дошкільної освіти та сім'ї. Констатовано, що педагоги краще за батьків розуміють зміст сенсорного виховання та орієнтуються у методах, формах і способах сенсорного розвитку дітей. Третина представників сімей виявилися недостатньо обізнаними як у змісті вказаного напряму виховної роботи, так і в індивідуальних особливостях власних дітей.

Крім того, як показують результати експериментальних досліджень, розвиток сенсорного пізнання значно підвищується при використанні навчальних ігор.

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА РОБОТИ З ОПТИМІЗАЦІЇ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО І СІМ'Ї

3.1. Педагогічні умови формувального експерименту

Аналізуючи емпіричні дані констатувального експерименту, ми дійшли висновку, що сенсорне виховання вимагає оптимізації, організації цілеспрямованої роботи з дітьми 2-3 років, а також, з педагогами базового ЗДО та батьками досліджуваних дітей раннього віку. Як зазначають провідні фахівці, оптимізувати означає створити умови, найбільш сприятливі для реалізації виховних завдань, які враховують специфіку регіону та особливості учасників експерименту.

Умови навчання є однією із складових системи навчання, яка відображає низку можливостей освіти та середовища предметного простору, впливає на особистісно-процесуальний аспекти системи, забезпечує її ефективне функціонування та розвиток.

Відповідно до системи роботи, були визначеніпедагогічні умови, які сприяли позитивній динаміці сенсорно-пізнавального розвитку дітей 2–3

років під час організації дидактичних ігор. Визначаючи педагогічні умови оптимізації процесу сенсорного виховання, ми виходили з розуміння, що вони мають стосуватися усіх учасників проведеної роботи – дітей 2–3 років, вихователів базового ЗДО та батьків вихованців:

- забезпечення дослідницької активності та самостійності дітей раннього віку шляхом вдосконалення пізнавальних способів набуття інформації;
- позитивна налаштованість на взаємодію педагога, батьків з дітьми та розширення кола інтересів дітей;
- оновлення методів роботи педагогів з сенсорно-пізнавального розвитку дітей 2–3 років.

Згідно з нашими дослідженнями, більшість дітей у віці 2–3 років залежать від дорослих (їх підтримки та допомоги). Дослідникам у цьому віці важко координувати свої дії з предметами, важко наслідувати дорослим і звертати увагу на результати їх дій. Тому перша умова навчання покликана забезпечити безперервне та систематичне розширення уявлень дітей про самостійність як важливу якість особистості та діяльності [113].

На думку Н. Непомняща, у процесі набуття дитиною індивідуальних самостійних якостей можна виділити й усвідомити себе, «Я» як суб'єкт практичної діяльності суб'єкта.

У дослідженнях Н. Авдєєвої, С. Новосьолової, С. Мещерякової, Л. Обухової та ін. Саме позитивна позиція визначає важливе особистісне виховання дітей раннього віку, визначає його ставлення до людей, матеріального світу та самих себе. Саме діяльність, вона є основою психологічного розвитку, реалізує подальший процес її особистісного розвитку[113].

О. Кононко В. Кузьменко, Ю. Приходько, О. Проскура визначають самостійність як рису особистості, яка здатна виявляти незалежність, ініціативність і творчість. В. Котирло, Н. Левітов характеризує її як

поведінкову тенденцію, пов'язану з певним характером та рівнем активності дитини. [6,7, 112,114].

На думку Р.Буре, Г.Годіної, Д.Ельконіна, О. Кравцової, Є.Суботського , найбільш яскраво дитяча ініціатива й прагнення до автономності проявляються в ігровій діяльності [115].

Обгрунтовуючи важливість виховання самостійності у різних видах діяльності, Г.Люблінська, О.Кононко, З.Гуріна відносять її до базових якостей особистості дошкільника і підкреслюють необхідність підтримки педагогами намагань дитини діяти незалежно від підтримки і допомоги дорослого, виявляти власну ініціативу, поводитись відповідально, регулювати свої емоції [116].

На особливу увагу заслуговує підхід до проблеми сенсорного виховання М. Монтессорі, яка довела можливість і доцільність розвитку самостійності дошкільника в сенсорній діяльності. Вона зауважує: головне усенсорномувихованні–спонукати дитину до самонавчання, до саморозвитку; допомогти їй виконати завдання самостійно. На її думку, завдання дорослих – створити умови, які уможливлюють самостійні дії дитини, сприяють виробленню прагнення йти своїм унікальним шляхом розвитку. Дидактичні матеріали М.Монтессорі доступні для використання кожною дитиною, дозволяють їх обирати на власний розсуд, виробляють звичку тримати їх у порядку. Мета автора – з допомогою дидактичного матеріалу розвивати чуттєву сферу дітей, навчити їх диференціювати різні відчуття – зорові, слухові, тактильні, смакові. У такий спосіб відомий педагог заохочує і підтримує розвиток власних сил дитини, навчає її поважати себе за вправність, умілість, доброзичливість. М.Монтессорі пропонує для розвитку кожного відчуття підбирати спеціальний матеріал, упроваджувати ізольовані вправи для їх поглиблення [117].

Важливо підтримувати допитливість учнів, в основі якої лежить бажання пізнавати нове. Тому І. Литвиненко вважає, що підвищення пізнавальної активності та перехід її на вищий рівень сприяє експери-

ментальним діям дітей. У разі обмеження дитячої творчості та самостійності набутий досвід формалізується, а діти не усвідомлюють важливості знань і не мають можливості використовувати їх на практиці, втрачаючи тим самим можливість отримати відповідний рівень пізнавальної діяльності.

С. Ладивір підкреслив, що необхідно створити ефективне розвивальне середовище для сенсорного когнітивного розвитку дітей. Це сприятиме показникам самостійності дітей та проактивному досягненню зовнішніх цілей. Тому потрібно насичувати навколишню дійсність (груповий простір) цікавою інформацією. Найбільшою мірою цьому сприятимуть розвиваючі ігри. У ньому учні вільно спілкуватимуться та отримають нові знання та досвід. При цьому вони із задоволенням доповнюють його власною творчою продукцією: тематичними картами, виробами з природного матеріалу, гербарії тощо. Такі заняття не тільки дозволяють дітям пізнавати нове, але й дають змогу відчути й отримати набуті знання[119].

Цю думку підтримав Г. Смольников. Вона підкреслила, що певний рівень активності дитини може викликати або запобігти певні явища.Це може вплинути на нього якимось чином, щоб дитина могла отримувати новий досвід, іноді незвичайну інформацію, робити певні винаходи. Це призведе до переформатування досвіду, а також дооточення. Ця позиція вказує на аспект саморозвитку: наслідки цього: перебудова відкриває нові риси, привнесені дітям, можливість виконувати нові і складніші перетворення. Дорослі є взірцем для наслідування. Його завдання – показати поведінку, особливо для підвищення інтересу дітей до предметів і

явища в розвитку їх допитливості. Проте вчені наголошують, що вчителі надмірно обмежують діяльність дітей [120].

Ввести в базовий навчальний процес ЗДО другу умову навчання – розвивати позитивне ставлення до взаємодії вихователя та учнів, розширювати коло інтересів дітей. Для реалізації цієї умови наша провідна ідеологія полягає в тому, що навчальний процес має ґрунтуватися

Дослідження персоніфікованого способу взаємодії вчителя та дітей Відповідно до цього підходу на етапі формування ми дозволяємо дітям вільно обирати види діяльності та поведінки, щоб забезпечити право на помилку під час пошуку рішень для себе, надаємо засоби для використання. знання, отримані на практиці Шанс. При цьому ми поважаємо ідеї та думки студентів, уникаємо негативних оцінок їхньої навчальної практики, терпимо емоційно підтримуємо кожен їхній крок, створюємо успішні ситуації, щоб стимулювати їхню діяльність та покращуватись в очах однолітків та дорослих. Самооцінка дітей прищеплює «смак» успіху;залученням дітей до колективного, групового та індивідуального пошуку, нестандартними підходами до розв'язання завдань, оригінальними прийомами та способами дій через ігрову діяльність.

Н. Бібік висунув деякі безпосередні впливи формування у дітей дошкільного віку пізнавального інтересу та корисну підтримку атмосфери дитячої спільноти [121]:

- використовувати активні методи навчання (у тому числі навчальні ігри різних напрямків), проблемні питання, ситуацію та завдання вихователя;

- навчання з високою, але можливою складністю, чому сприятимуть різноманітні розвиваючі ігри та розвиваючі іграшки;

- використовуйте яскраву мову вчителя з емоціями. Для підтримки пізнавального інтересу надзвичайно важливо стимулювати емоції та інтелектуальні відчуття.О. Киричук стверджує, що вона розвивається у дітей раннього віку бажання позитивно ставитися до своїх однолітків. Це викличе у дитини сильний інтерес до того, хто чи як його отримати в команді. Якщо таким фактором є навчальна гра, то інтерес розвивається успішно. Відповідно там, де навчання не зводиться до викладу готовихістин, воно активізує пізнавальну діяльність дітей, ставить їх перед необхідністюшукати відповідь на поставлене запитання[121].

Третьою педагогічноюумовою, що впливає на сенсорно-пізнавальний розвиток, є оновлення методів роботи педагогів із сенсорного виховання дітей 2-3 років.

Реалізація цих методів потребувала підвищення ефективності роботи педагогів, тому протягом експерименту вихователі працювали творчо, злагоджено та відповідально, педагогічний колектив використовував принципи взаємності та партнерства . Практично кожен вихователь опирався на психологічне підґрунтя педагогічних впливів на дитину, зокрема на її соціально-моральну складову, прагнув до визнання за кожною дитиною права на власний шлях і темп розвитку, відхід від стандартів в оцінюванні розвитку дитини.

Оновлення методики базується на принципах системності, доступності, наочності, активності, спрямоване на підвищення творчої активності кожного вчителя. Ця робота спрямована на підвищення професійної майстерності вчителів, підготовку до освоєння нових технологій і методів навчання, посилення інноваційної діяльності вчителів, сприяння підвищенню інноваційного потенціалу вчителів. Ці завдання реалізуються різними способами, тобто протягом випробувального періоду: консультації, бесіди, зустрічі тощо. За цей час удосконалювалися педагогічні здібності, професіоналізм, креативність. Крім того, використовувалися інтерактивні методи: творчі звіти, показ власних розробок, навчальні ігри, що сприяють розвитку творчого мислення кожного вчителя.

Робота педагогів впродовж експерименту була спрямована на вирішення завдань, створення освітнього середовища, яке сприяє емоційному, соціально-особистісному, пізнавальному, естетичному розвитку дитини та збереженню його індивідуальності. Завдання реалізовувались у щоденній роботі з педагогічним колективом, дітьми та батьками.

До сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку призводить вимогливе й водночас шанобливе ставлення вихователів і батьків до дитини,

надання права вибору предмета для гри, уміння діяти цілеспрямовано, долати незначні труднощі, доводити розпочате до кінця, виховання самостійності та ін.

Визначена стратегія організації формувального експерименту передбачає комплексне застосування визначених вище умов оптимізації процесу сенсорного виховання досліджуваних 2-3 років. Вона розрахована на уведення в педагогічний процес базового ЗДО педагогічних інновацій та нових методик, досягнення високих результатів за найменших фізичних, розумових, емоційних та часових витрат, що засвідчуватиме її оптимальність.

Деталізацію методики формувального експерименту відповідно до визначених у даному підрозділі педагогічних умов оптимізації процесу сенсорного виховання дітей раннього віку буде здійснено у наступному підрозділі.

3.2 Методика формувального експерименту

Мета формувального експерименту полягала у розробці комплексної методики, спрямованої на покращання показників сенсорної вихованості дітей 2-3 років життя, розширення та поглиблення знань педагогів і батьків про суть та роль чуттєвого сприйняття світу у формуванні життєвої компетентності дошкільників, збагачення дошкільного закладу та родин досліджуваних сучасними технологіями сенсорного виховання. В основі методики лежить комплекс навчальних ігор. По суті, в ній розглядаються всі теми освітнього процесу: діти, батьки, вихователі. Заповніть процедури формуючого експерименту відповідно до встановлених умов навчання.

Ми описуємо набір методів, форм, прийомів та інструментів, які використовуються при формуванні експериментів. Діяльність експериментатора була зосереджена на забезпеченні умов навчання, а саме:

забезпечення дослідницької діяльності та самостійності дітей; взаємодія педагогів, батьків і дітей для розширення кола інтересів дітей; оновлення досвіду вчителів у сенсорному та пізнавальному розвитку дітей 2–3 років, методи роботи.

Дотримання цих умов спонукає нас до використання певних методів і форм виховної роботи.

Метою формуючої частини експерименту є підвищення ефективності навчально-виховного процесу з метою сприяння формуванню сенсорно-пізнавальних інтересів дітей 2–3 років.

Ця робота передбачає вплив організації на дітей раннього віку та дорослих-батьків, а також, вихователів дошкільної освіти. У формувальному експерименті брали участь 20 дітей 2–3 років, в експериментальному садку працювало 4 вихователі та 20 батьків дітей.

З метою формування у дітей вищого рівня пізнання розроблено та апробовано робочу систему, яка передбачає ряд розвиваючих завдань: збагачувати практичні навички та пізнавальні здібності через участь дітей в ігровій діяльності; виховувати дотримання відповідних правил гри та поведінку, здібності; розширювати кругозір дітей; формувати позитивне ставлення до ігор навчального змісту; створювати сприятливі умови для розвитку їх пізнавальної діяльності; забезпечення їх певною сукупністю дидактичнихігор найближчого їх етапу життя за рахунок збагачення відповідного куточкугрупової кімнати.

Тому в таблиці 3.1 наведено методи, які використовувалися у складовій частині експерименту на основі встановлених умов навчання, спрямованих на покращення сенсорного та пізнавального розвитку дітей раннього віку.

Таблиця 3.1

Методи формувального експерименту відповідно до визначених педагогічних умов

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ	МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ

Забезпечення дослідницької активності та самостійності дітей раннього віку шляхом вдосконалення пізнавальних способів набуття інформації;	Набір з 10 ігор-вправ: «Проштовхування предметів різної форми у відповідні отвори»; «Розбирання і складання пірамідки»;«Геометричні фігури»; «Збудуємо будинок»; «Викладання з кольорової мозаїки «Курочка і курчата»; «Чудові квіти»; «Гарне намисто»; «Знайди такий самий»; «Маша і ведмідь»; «Веселка».
Позитивна налаштованість на взаємодію педагога, батьків з дітьми та розширення кола інтересів дітей;	Семінар «Особливості сенсорно-пізнавального простору в роботі з дітьми раннього віку»
Оновлення змісту та методів роботи педагогів з сенсорно-пізнавального розвитку дітей2–3 років.	**Для педагогів:** Консультації, бесіди:«Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку»,«Значення предметно-практичної діяльності для розвитку дитини», «Створення предметно-ігрового осередка в групах дитячого садка», «Гра і навчання сумісне»; Пам'ятка «Оптимізація сенсорного виховання»; **Для батьків:**Бесіда:«Вікові можливості дитини 2-3 років», «Все про сенсорно-пізнавальний розвиток», «Особливості предметно-практичної діяльності дитини раннього віку»; Консультації:«Дидактична гра та її

	значення у розвитку дитини»; «Психо-лого-педагогічна характеристика дітей раннього віку»; Пам'ятка: «Поради батькам щодо занять вдома за допомогою дидактичних ігор»; Збори: «Сенсорика як засіб розвитку розумових здібностей»

З метою сенсорно-пізнавального розвитку дітей 2-3 років використано набір дидактичних ігор, спрямованих на розвиток умінь диференціювати кольори, форми, величини.

«Проштовхування предметів різної форми
у відповідні отвори».

Мета: навчити дітей звертати увагу на форму предметів, враховувати цю властивість при виконанні елементарних дій з іграшками.

Матеріали: коробка з отворами різної форми (круглої і квадратної), кубик 4,4х4,4х4,4 см і кулька діаметром 4,5 см. (Куля не повинна проходити в отвір для кубика, а кубик в кругле вікно).

Ігровий процес: Вихователь показала дітям коробку з отворами різної форми. Обійшла рукою круглий отвір і пояснила, що є таке вікно; навколо квадратного отвору вона сказала, що таке вікно також є. Потім вона попросила дітей обвести руками ці лунки, підкреслюючи, що вони різні: так і так. Останні слова співпали з жестами навколо форми отвору. Після цього вчитель показала м’яч і пояснила, що його можна кинути у отвір. Запропонуйте дітям пошукати цю дірку. У момент, коли м’яч зник, він супроводжувався веселим вигуком: «Немає м’яча!», що викликало у дітей позитивні емоції. Потім вона показала куб, і діти знайшли відповідне вікно. Коли куб зник у квадратному отворі, вчитель і діти разом висловлювали радість і задоволення. Діти по черзі кидали м’яч у круглу лунку. Перед тим як передати предмет дитині, вихователь запитає, до якого отвору підходить

м’яч. Для самостійної роботи кожна дитина отримує коробку з дірочками та предметами для штовхання.Це завдання необхідно для формування емоційно-позитивного ставлення до курсу. Якщо дитина не знаходить потрібний кут, вихователь допоможе, обіймаючи її за руку і надавши їй відповідне положення. Тому куб засовують у гніздо заданої форми. За одне заняття діти можуть виконати 2–3 завдання. При повторенні завдання положення коробки змінюється: ліворуч ставиться круглий отвір, а дитині знову дається м’яч. Це завдання дуже складне. Якщо діти помиляються, закидаючи речі в яму, дорослий спокійно пояснює, що це не те вікно і потрібно знайти інше. Поступово діти навчаться пробувати кожен предмет у отвір заздалегідь. Подальше вдосконалення цієї дії полягає в тому, що діти, лише на око визначають ідентичність об’єкта та форму отвору. Тривалість уроку 5–8 хв.

«Розбирання і складання пірамідки»

Мета: Виховувати у дітей власні діяльнісні здібності: емоційне вкладення в діяльність, наполегливість, прагнення до самостійності; вчити дітей розуміти інструкції та формувати кількісні поняття.

Матеріал: Піраміда складається з 3–4 кілець, які поступово зменшуються в розмірі.

Ігровий процес: пропоную дітям самостійно розібрати і зібрати пірамідку, якщо ні, то почну розбирати сама, щоб їм було цікаво. Розглядаємо разом кільця, звертаємо увагу на їх форму та колір, а я підкреслюю їх розмір. Тоді пропоную дітям зібрати пірамідку. Поясню, спочатку потрібно вибрати найбільше кільце і поставити його на жердину (завдання виконують малюки). Потім зробіть те ж саме з наступним кільцем, поки піраміда не буде зібрана. У майбутньому діти матимуть можливість маніпулювати пірамідкою і намагатися правильно її зібрати.

«*Геометричні фігури*»

Мета: Вчити дітей класифікувати предмети за розміром (великі та малі); розвивати мислення, увагу, дрібну моторику пальців, вміння концентрувати увагу.

Матеріал: геометричні фігури різних розмірів.

Ігровий процес: На столі лежать контейнери, до кожної частини прикріплені персонажі Діти класифікують героїв у відповідних місцях, називають колір і розмір.

«*Збудуємо будинок*»

Мета: навчитися використовувати форми, розміри та кольори для чіткого зображення об’єктів.

Матеріал: геометрична фігура кожної дитини.

Ігровий процес: на столі лежать персонажі різних розмірів і кольорів, діти розкладають вибраних героїв, великий будинок і маленький будиночок на макеті. Вихователі заохочують дітей називати геометричні фігури та кольори, які вони використовують.

«Викладання з кольорової мозаїки «Курочка і курчата»».

Мета: Нехай діти помічають, що кольори є ознаками різних предметів і можуть використовуватися для їх зображення.

Матеріал: восьмикутна елементна мозаїчна коробка (у кожну коробку поміщається 1 білий елемент і 6 жовтих елементів мозаїки), панно з отворами для розміщення елементів мозаїки.

Ігровий процес: Вихователь починає заняття і виконує пісню «Курчата» (муз. А. Філіпенко, сл. Т. Волгіної):

Вийшла курочка гуляти, свіжої травички пощипати.

А за нею малятка – жовті курчатка.

Ко-ко-ко-ко, ко-ко-ко, не ходіть далеко,

Лапками гребіть, зернятка шукайте.

З'їли товстого жука, дощового черв'яка.

Випили водиці – повне коритце.

Вихователь показав дітям білу мозаїку і сказав: «Цього кольору ми хочемо виростити курчат». Показуючи елементи жовтої мозаїки, пояснила: «Цього кольору у нас будуть курочки». Вихователь помістила 1 елемент білої мозаїки в отвір, і знову пояснила, що курка буде такого кольору. Потім помістіть 1 елемент жовтої мозаїки – курку позаду курки. Попросіть когось із дітей знайти курку за його столом і покласти її на панель за куркою. Якщо дитина виконає завдання невпевнено, йому допоможуть і попросять знайти більше курей. Після того, як усі кури будуть знайдені та розміщені за курчатами, діти отримають окремі матеріали, щоб вони могли виконати те саме завдання самостійно. Вони можуть виконати це завдання двічі протягом курсу. Якщо хтось із дітей помиляється у виконанні особистого завдання, вихователь може запропонувати: «А кури, які ви вирощуєте, однакові? Такого кольору курка?» тощо. Курс триває 8-10 хвилин і проводиться одноразово з дітьми.

«*Чудові квіти*»

Мета: закріпити вміння порівнювати предмети за кольором, формою, розміром; закріпити поняття «більше», «менше», «наскільки можливо».

Матеріал: паперові квіти різних кольорів (по 5 штук кожного кольору).

Ігровий хід: Вихователь виводить дітей на килим.Килим укритий різнокольоровими квітами: 5 штук червоного, жовтого, синього, фіолетового, білого. Кожен колір (багато кольорів різного розміру). Наприклад: червоні квіти великі, білі маленькі. Різні форми пелюсток і квіткових сердечок. Наприклад: блакитна квітка має круглий центр і трикутні пелюстки. Жовта квітка посередині має форму трикутника, а пелюстки круглі тощо. Вихователь поставив запитання: Квіти якого кольору ви бачите на нашій галявині? Скільки червоних квітів? Яку форму мають пелюстки білої квітки? А як щодо жовтих квітів?

«*Гарне намисто*»

Матеріал: Круглі і квадратні намистини виготовлені з щільного паперу, з невеликими отворами посередині, щоб мереживо могло вільно проходити. Намистини можуть бути одного кольору або різного кольору.

Ігровий хід: Просимо дітей зібрати для мами намисто (ляльку).

1 варіант. Всі намистини одного кольору нанизуються в послідовності: круглі і квадратні.

Варіант 2. Всі намистини різного кольору; чергування кольорів дитина вибирає. Під час цього процесу запитайте, якої форми та кольору намистини.

«*Знайди такий самий*»

Матеріал: Сім великих і сім маленьких гуртків гофрованого картону різних кольорів.

Ігровий процес: Поставте перед дитиною речення: «Ці кола різні. Чому?» Обговоріть розмір і колір. Попросіть дітей вибрати і просто покласти його в коробку:

• велике коло (якщо дитині важко, з'єднайте два великих кола разом і поясніть, що вони однакові; покажіть велике коло і мале коло однаково, нехай дитина зробить різні висновки);

- мале;

- червоне (діти повинні навчитися виконувати інструкції);

- зелене;

- знайди велике та червоне тощо.

Якщо дітям подобається ця гра, ми пропонуємо її ускладнити, додавши квадрати та трикутники.

«*Маша і ведмідь*»

Матеріал: набір різних предметів парами «великий-малий». Наприклад, дві ложки, чашки, тарілки, іграшки, серветки, носові хустки, ґудзики, книги тощо.

Ігровий процес: Надайте гру: «Маша і ведмідь заходять до нас у гості. (Якщо немає іграшок, роздрукуйте в Інтернеті портрети казкових героїв.) У

нас є різні речі. Як ви думаєте, яка підходить Маші, а яка підходить для ведмедя?" (Маші потрібні дрібні, а ведмедю потрібні великі). Під час гри продовжуйте вголос промовляти свої дії і заохочуйте дітей робити те саме: «Це маленька ложка для Маші, а велика ложка для ведмедика. Це велика іграшка для ведмедика, а маленька для Маші та ін.».

«Веселка»

Матеріали: кольорові кружечки різних кольорів

*Хід гри:*Усім гравцям роздають кольорові кружечки і пропонують знайти в оселі предмети такого самого кольору. Дитина може прикладати свій кружечок до речей, щоб ідентифікувати кольори.

Робота з педагогами та батьками

Наступний етап роботи орієнтований на дорослих, спрямований на покращення їх уявлень про сенсорний та пізнавальний розвиток дітей раннього віку в навчально-практичній діяльності.

Метою консультації з вихователями закладів дошкільної освіти є розуміння педагогами сутності таких понять, як «навчальні ігри», «методи навчання ігор», «пізнавальний інтерес дітей», «формування». Як показник особистісного зростання використовується пізнавальний інтерес дітей 2–3 років.

Важливим напрямом співпраці з вихователями дитячого садка є сприяння формуванню в них уміння спостерігати, аналізувати та оцінювати власну діяльність з метою розвитку пізнавальної сфери учнів.

Тому стоїть завдання надати вихователям якісно нову професійну підготовку для формування та підтримки процесу формування сенсорно-пізнавального розвитку дітей у навчально-практичній діяльності.

Основними завданнями формуючих експериментів для дорослих є:

1. Формування ставлення педагогів та батьків до розвитку сенсорного пізнання дітей 2–3 років.

2. Збагачувати зміст навчальної діяльності через навчальні ігри, пов’язані з організацією навчально-виховного процесу для виховання пізнавального інтересу дітей.

3. Внести необхідні доповнення до змісту, методів і форм роботи батьків з метою виховання пізнавального інтересу учнів 2–3 роки.

4.Виховувати прагнення вихователів до самовдосконалення тасамоаналізу педагогічної діяльності.

Вищезазначені завдання досягаються шляхом використання навчальних ігор та вправ; семінар «Особливості сенсорного пізнавального простору в роботі дітей»; лекції та консультації: «Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей», «Вплив предметної практичної діяльності на розвиток дитини», «Створити предметний ігровий центр у групі дитячого садка»,

«Грай і вчимося разом», мальовничі місця, практичні поради щодо оволодіння дітьми предметною практичною діяльністю тощо.

Вихователі повинні усвідомлювати важливість проблем сенсорного та когнітивного розвитку дітей і повинні мати багато засобів для полегшення цього процесу. Вихователі ЗДО визначили та підтвердили конкретні форми та методи відповідного навчання.

Особливої уваги потребує організація просвітницької роботи з батьками для скорочення розриву у сприйнятті дорослих корінних народів щодо сенсорного та пізнавального розвитку дітей раннього віку та методів і методів їх розвитку. Робота в даному напрямі реалізується з використанням таких робочих форм:

• Діалог: «Вікові здібності дітей 2–3 років», «Увесь зміст про сенсорний та пізнавальний розвиток», «Характеристика навчально-практичної діяльності дітей»;

• Консультація: «Навчальні ігри та їх значення у розвитку дітей»; «Дитяча психологія та особливості навчання»,

• Організував батьківські збори, які проходили один раз на тему: «Чуття як засіб розвитку інтелекту»;

• Розробка пам’ятки: «Рекомендації батькам, які виховують дітей за допомогою сенсорного та пізнавального розвитку», «Поради домашнього завдання батькам через навчальні ігри».

У ході взаємодії з батьками використовувалися наочно-інформаційні форми роботи: папки-пересувки, інформаційні книги.

У процесі формуючого експерименту з батьками використовувалися індивідуальний, груповий та колективний стилі роботи, що забезпечило виконання ряду завдань: збагачення їх знань про вік розвитку дітей раннього віку, розуміння динаміки пізнавального інтересу, інтересу до певної інформації. , методи, форми і засоби впливають на пізнавальну діяльність дітей для розвитку мотиваційної основи сімейних інтересів.

Також, експериментатор написав пам’ятку для батьків та вихователів ЗДО про те, як використовувати навчальні ігри та сприяти розвитку пізнавальних явищ у поведінці дітей.

Тому план формуючого експерименту включає виховну роботу, яка сприяє загальному розвитку дітей, педагогів, батьків-предметників, спрямована на підвищення ефективності процесу розвитку пізнавального інтересу шляхом використання навчальних ігор у дошкільному закладі та вдома.

3.3 Оцінка ефективності формувального експерименту

З метою оцінки ефективності педагогічних умов та методів формування у дітей 2–3 років уміння орієнтуватися у кольорах, формах та величині предметів оточуючої дійсності було проведено контрольний експеримент.

Основним типом гри є проповідь. Порівнюючи емпіричні дані на детермінаційному та контрольному етапах дослідження можна визначити динамічні зміни досліджуваного явища.

У контрольованому експерименті взяли участь 20 випробовуваних, які брали участь у попередньому етапі, 4 вихователі дошкільних закладів та 20 членів сім’ї (батьки дітей раннього віку) в експериментальних дошкільних закладах.

У процесі порівняння даних констатувального та контрольного експериментів по когнітивному компоненту сенсорного розвитку встановлено, що система уявлень дітей 2–3 років про кольори, геометричні форми та величину завдяки розробленим на етапі формування методам та упровадженим у практику педагогічним умовам суттєво збагатилася, знання закріпилися, набули більшої чіткості й стабільності. Це підтверджується даними повторного виконання дітьми раннього віку комплексу дидактичних ігор-вправ.

З'ясувалося, що 60% дітей 2–3 років років самостійно і за незначної допомоги експериментатора (28%) правильно знаходили і називали основні кольори, геометричні фігури та предмети контрастної величини. При цьому було виявлено, що 12% дітей раннього віку були розгублені при визначенні сенсорних еталонів, але намагалися правильно виконувати завдання за допомогою вихователів.

Результати показали, що досліджувані діти приділяли більше уваги новим фактам та інформації, частіше проявляли інтерес і допитливість до поведінки, виконували завдання з позитивним настроєм, інтересом до діяльності та самозадоволенням. При цьому в результаті наших спостережень ми помітили, що у дітей зріс інтерес до невідомого. Вони активізуються в різних видах розумової діяльності.

Як бачимо, можна говорити про ефективність роботи, спрямованої на формування потреби у знаннях, допитливості, активності, що є свідченнямвищої міри сформованості у дітей 2–3 років пізнавального інтересу. Завдякиздійсненій системі роботи на формувальному етапі експерименту, у дітей раннього вікузбільшилися прояви цього явища під час здійснення ними різних видів і формінтелектуальної діяльності.

Було здійснено узагальнення інформації тазанесення її до таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка змін у рівнях сенсорно-пізнавального розвитку дітей 2–3 років

Рівні сенсорно-пізнавального розвитку	Кількісний склад на констатувальному етапі (у %)	Кількісний склад на контрольному етапі (у %)	Динаміка змін (у%)
Високий	40	60	+20
Середній	19	28	+9
Низький	41	12	-29

Дані наведені в таблиці 3.2. Динаміка зростання рівня середньої школи, що демонструє сенсорний когнітивний розвиток дітей, становила 20% і 9% відповідно. Низький рівень знижено на 29%, що в свою чергу дозволяє говорити про ефективність умов навчання, що використовуються в експериментальному формуванні та використання навчальних ігор.

Підвищити ефективність розвитку пізнавального інтересу дітей до розумової діяльності.

Визначено, що супутні роботи (бесіди, консультації, написання конспектів), пов’язані з використанням та уточненням методики навчання ігор для виховання пізнавального інтересу дітей до діагностичної діяльності, змінилися: усі вихователі експериментального садка визнають необхідність використання ігор. Розвиток пізнавального інтересу до змісту освіти є одним із напрямків виховної роботи для дітей 2–3 років.Так, у значної кількості вихователіврозширилися та систематизувалися знання про сутність пізнавальногоінтересу, рівні його розвитку та значення у руслі формування особистості.

Крім того, педагоги визнали, що дидактичні ігри мають значнийпотенціал щодо впливу не лише на особистісні якості та психічні процесидітей 2–3 років, але і на пізнавальний інтерес, на його розвиток.

Після формувального експерименту зміниласяповедінка педагогів: вихователі частіше орієнтувалися на рівеньпізнавальних інтересів досліджуваних 2–3 років, їх індивідуальний досвід.

Певна динаміка простежується в поведінці членів сім'ї дітей. Після проведення формуючих експериментів більшість людей (понад 60%) усвідомили важливість виховання пізнавального інтересу дітей. Так, батьки переглянули своє ставлення до використання навчальних ігор вдома та проведення з ними дозвілля.

Крім того, вони почали більше замислюватися про необхідність збільшення часу та уваги дітей для участі в ігровій діяльності. Батьки учнів,

сформувавши вплив, почали радитися, чи є вдома навчальні ігри. У спілкуванні з дітьми вони орієнтуються на визнання та заохочення дітей, висловлюють йому довіру та заохочують ігрову діяльність (навчальні ігри).

Видно, що в результаті експерименту вчителі та батьки провели поглиблене та систематичне осмислення особливостей пізнавального інтересу, інтересу та розвитку допитливості дітей 2-3 років.Завдяки методам взаємодії між експериментатором, вихователями йбатьками збагачувався досвід їх стосунків, що змінило ставлення дорослихдо проблеми розвитку пізнавального інтересу дітей 2-3 років у ЗДО та сім'ї.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

У третьому розділі магістерської роботи, ми проаналізували значення сенсорного когнітивного розвитку у сенсорному вихованні дітей за допомогою ігор. Досліджено та узагальнено досвід роботи вихователів, які використовують навчальні ігри для реалізації навчального процесу. Ми вважаємо, що сучасність вимагає використання навчальних ігор на уроці.

У процесі практичного дослідження, ми з'ясували, що зміст, організаційна форма, правила та ефективність навчальних ігор сприяють формуванню у дітей умінь аналізувати, порівнювати, зіставляти та виділяти ознаки об'єктів. Робота з дітьми раннього віку підвищує сенсорну культуру дитини: діти більше зосереджуються на завданнях і намагаються проаналізувати свої реальні дії.Використання дидактичних ігор стимулювало і розвиток психічних процесів: багато дітей стали більш спостережливими й уважними.

Найефективніше здійснення сенсорного виховання дітей 2-3 років відбувається в дошкільному закладі, особливо під час дистанційного навчання. У дитячому садку за допомогою ігрових технологій створюється особливе предметне розвивальне середовище для дітей. Відбувається

активніша взаємодія сім'ї та дошкільного закладу для покращення сенсорного та пізнавального розвитку дітей.

Ми оглянули дітей експериментальної групи і виявили, що сенсорні стандарти академічної успішності дітей значно покращилися.

Розроблено ігрову технологію сенсорного розвитку дітей раннього віку. Ці технології підвищують ефективність навчально-виховного процесу, підходять для роботи дітей дошкільного віку, орієнтуються на індивідуалізоване ставлення до дітей, забезпечують виконання навчальних завдань відповідно до вимог національних стандартів. Результати, отримані на контрольному етапі, підтвердили ефективність формуючого навчання з використанням запропонованої методики сенсорного розвитку.

ВИСНОВКИ

Основний висновок полягає в тому, що повноцінний розвиток особистісного потенціалу залежить від характеру та спрямованості навчального процесу, навчального середовища, умов навчання та ефективної освітньої технології. Тренінг полягає у пошуку ефективних методів вирішення проблем навчання, створенні та використанні нових методів і форм роботи для максимального підвищення професійної діяльності вчителів.

Теоретичний аналіз досліджуваного явища в науковій літературі показує, що сенсорне виховання – це цілеспрямований сенсорний процес (відчуття, сприйняття, мислення), формування уявлень про ознаки предметів: їх форму, колір, розмір.

У процесі дослідження вивчено та узагальнено педагогічний досвід та практичні ідеї китайських педагогів щодо сенсорного виховання дітей.

З метою аналізу і вдосконалення процесу сенсорного виховання дітей раннього віку на базі закладу дошкільної освіти №15 в м. Прилуки Чернігівської області було проведено педагогічний експеримент, в якому взяло участь 20 дітей раннього віку, 4 вихователі та 20 батьків. Метою педагогічного експерименту постало вивчення ефективності педагогічних умов щодо сенсорного виховання дітей раннього віку засобами дидактичних ігор.

На заняттях по сенсорному вихованню кожним завданням було передбачено вирішення сенсорних завдань за наявності у дітей різних умінь і навичок. У свою чергу, в цьому ж класі діти здобувають нові знання та вміння, які використовують в інших видах діяльності.

Сенсорне виховання тісно пов’язане з усіма іншими частинами роботи і планується відповідно до віку, навичок та інтелектуального розвитку дітей раннього віку.

Підтверджуються умови навчання використання навчальних ігор у процесі сенсорного виховання дітей.Згідно з результатами діагностики, незначна кількість дітей мають високий рівень сенсорної освіти (40% респондентів), а велика кількість дітей – низький рівень сенсорної освіти (41% респондентів). може покращити процес сенсорного виховання дітей раннього віку.

Удосконалення сенсорного виховного процесу передбачає перспективне планування дошкільної освіти, проведено серію курсів та ігор, спрямованих на розвиток органів чуття дітей. З метою покращення результатів у цьому питанні ми активно співпрацювали з батьками та планово проводили прагматичну роботу з дітьми.

Результати процесу та контрольної частини етапу експериментального формування довели, що зміст, організаційна форма, правила та результативність навчальної гри допомагають дітям аналізувати, порівнювати, порівнювати та виділяти ознаки предметів.

Також, помічено, що завдяки роботі з дітьми раннього віку якісно покращилися кількісні показники рівня їх сенсорної освіти. Узагальнимо, що процес сенсорного виховання дітей дошкільного віку відбувається ефективно при дотриманні запропонованих педагогічних умов та використанні відповідної системи дидактичних ігор і вправ на заняттях.

ЛІТЕРАТУРА

1. КозловаС. А. Дошкольная педагогика: учеб. пособие для студ. дошк. отделений и фак. сред. пед. учеб. заведений/ С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Academia, 2000. – 416 с. – (Педагогическоеобразование).

2. Бєлєнька Г.В. Експериментування – крок до пізнання / Г.В. Бєлєнька// Дошкільне виховання. – 2007. – № 5. – 10 с.

3. Кит Г.Г. Поисково-исследовательская направленность профессиональной деятельности воспитателя детского дошкольного учреждения// Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы: Сборник материалов VIII Международного научно-практического семинара (Барановичи, 23–24 марта 2017 года). – Барановичи: БарГУ, 2017. –251 с.

4. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. М.: Педагогика. 1977. 271 с.

5. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років/ О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова [та ін..]; наук. кер. О. Л. Кононко. – Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», – 2019. – 488 с.

6. Котырло В.К. К вопросу о генезисе произвольности психических процессов // Проблемы психологии воли: материалы IV науч. конф. –Рязань, 1974. – С. 87-94.

7. Кононко О.Л. Що таке самостійність дошкільника/ Підготовка дітей до школи в сім'ї. – К.: Рад.школа., 19074. – С.72–81.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів/Т.І. Поніманська. – К.: «Академвидав», 2006. – 456с.

9. Дидактичні ігри і заняття з дітьми раннього віку: посібник для вихователя дит. саду/Є.В. Зворигіна та ін; під ред. С.Н. Новосьолової. Москва: Просвещение, 2005. 144 с.

10. Сенсорне виховання в дитячому садку: Посібник для вихователів/ Под ред. М.М. Подд‘якова, В.М. Аванесова. 2-е вид., испр. и доп. Москва: Просвещение, 2001. 192 с.

11. Внук О. Д. Сенсорний розвиток дітей раннього віку/ О. Д. Внук // Дошкільний навчальний заклад. 2011. № 8. 32 с.

12. Дидактичні ігри і заняття з дітьми раннього віку: посібник для вихователя дит. Саду/Є. В. Зворигіна та ін; під ред. С. Н. Новосьолової. Москва: Просвещение, 2005. 144 с

13.Половенко О. Л. Заняття по сенсорному вихованню (з дітьми раннього віку): посібник для вихователів дит. садка. Київ: Знання, 2013. 96 с.

14. Сенсорні здібності малюка: Ігри на розвиток сприйняття кольору, форми і величини у дітей раннього віку: кн. Для вихователів дит. саду і батьків. Москва: Просвещение: АТ «Учеб. літ.», 2016. 95 с.

15. Подд’яков Н. Дитина-дошкільник: проблеми психічного розвитку і саморозвитку//Дошкільне виховання. 2008. № 12. 74 с.

16. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. А. М. Богуш та ін. Київ, 2012. 26 с.

17. Брежнєва О.Г. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників /О. Г. Брежнєва//Дошкільне виховання. – 1998. – № 2. – С.12–14.

18. Максимова В.Н. Проблемное построение содержания учебного материала как условие развития познавательных интересов / В.Н.Максимова // Ученые записки ЛГПИ. – 1968. – Т.381. – 54с.

19. Кіт Н. О. (2002). Національне періодичне видання для дошкільників: жанрово-видова палітра та її змістове наповнення. Зб. пр. НДЦ періодики, 10, 277–288.

20. Козлова, С. А., Куликова, Т. А. (2000). Дошкольная педагогика : учеб. пособие для студ. дошк. отделений и фак. сред. пед. учеб. заведений. Москва: Academia, 416 с.

21. Матюшкин М. В. (2011). Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности. Вопросы психологии, 4, 5–17.

22. Ткачук, Т. А. (2004). Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем (Дис. канд. психол. наук. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова). Київ.

23. Тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко.–Київ: Видав. «Аконіт», 2006. – Т.1.– С. 271.

24. Грама Н.Г. Концепції економізації знань підготовки майбутніх фахівців вищому педагогічному навчальному закладі //Ноосфера і цивілізація: Всеукраїнський філософський журнал /Донецький національний технічний університет, Донецьк, 2010. – Вип. 8-9 (11). – С. 165–170.

25. Філософія: Підручник /Г. А. Заїченко, В. М. Сагатовський, І. І. Кальний; ред. Г.Я.Заїченко та ін. – К.,1995. – 186 с.

26. Васькевич М.А. Авторська програма з розвитку математичного мисленнята логіки дітей раннього віку. Маленький професор ДОС. Дошкільнийнавчальний заклад (ясла-садок) №6 «Райдуга» м. Нетішин, 2012. – 97 с.

27. Веселка: Програма та керівництво для вихователів 1-й молодшої групидитячого саду. – М.: Просвещение, 1993. – 224 с.

28. Виховання та розвиток дітей раннього віку: Посібник для вихователядит.саду / В.В. Гербова, Р.Г. Казакова, І.М. Кононова та ін; / под ред. Г. М. Ляміній. –М.: Просвещение, 2000. – 224 с.

29. Виховання і навчання дітей раннього віку / под ред. Л. М. Павлової. – М.,1986. – 96 с.

30. Виготський Л.С. Педагогічна психологія / за ред. В. В. Давидова. – М.:Педагогіка, 1991. – 480 с.

31. Гессен С. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. – М.: Школа – Пресс, 1995.

32. Глен Доман. Гармоничное развитие ребенка // detiangeli.ru/book/ garmonich-noe_razvitie_rebenka.pdf.

33. Грама Н. Г. Педагогічні умови засвоєння економічного словника дошкільниками у процесі їхньої навчальної діяльності та у побуті// «Сучасна

україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії». Міжнар. наук. конфер., 16-18 квітня 2008 р. Харківський національний економічний університет. – Харків, 2008. – Ч.3.– С. 66– 73.

34. Жеребкін В.Є.Розділ 2 ПОНЯТТЯ westudents.com.ua/glavy/35192-rozdl-2-ponyattya.htm (Логіка).

35. Житомирский В., Шеврин Занимательно о геометрии малышам. – М., 1989.– 286 с.

36. Перекладацькі вправи Григорія Сковороди за мотивами «Енеїди» www.medievist.org.ua/2014/02/blog-post.html.

37. Тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко.–Київ: Видав. «Аконіт», 2006. – Т.1.– С. 271.

38. Уайт Б. Перші три роки життя. пер. з англ. – М.: Педагогіка, 1993. – 176 с.

39. Общая психодиагностика // под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. –М.:Изд-во. Моск. ун-та, 1987. – 303 с.

40. Сенсорна система.ukrbukva.net/page,7,91068-Sensornaya-sistema.html.

41. Лубенец Н. Фребель и Монтессори.– К.: Т-ва И. Н. Кушнерев и К., 1915.–137 с.

42. Кривошия Н. Малятам про економіку // Дошкільне виховання, 1997. – №1.– С.26 – 27.

43. Венгер Л. А. Игры и упражнения по развитию умственных способностей у детей дошкольного возраста. – М., 1989.–126 с.

44. Закон про дошкільну освіту.–К., 2001. – 33 с.

45. Пилюгина Э. Г. Занятия по сенсорному воспитанию с детьми раннего возраста: Пособие для детского сада. – М.: Просвещ., 1983. – 96 с. ил.

46. Савченко О.Я. Сімейне виховання : Молодші школярі. – К.: Рад.школа, 1979. – 141 с.

47. Уайт Б. Перші три роки життя. Пер. з англ. – М.: Педагогіка, 1993. – 176 с.

48. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство. – К., 1994.

49. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта /Д. Гоулман. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – С. 104–109.

50. Ковалев А.Г. Психология личности. – М., 1969.

51. Методика Монтессори: плюсы и минусы ww.vospitaj.com/blog/ chto-takoe-metodika-montessori/.

52. Перекладацькі вправи Григорія Сковороди за мотивами «Енеїди» www.medievist.org.ua/2014/02/blog-post.html.

53. Пере-Клерман О. М. Роль соціальних взаємодій в розвитку інтелекту дітей / пер. з фр. А. Л. Шаталова – М.: Педагогіка, 1994 – 284 с.

54. Пілюгіна В. А. Сенсорні здібності малюка: Ігри на розвиток сприйняття кольору, форми, величини у дітей раннього віку: Кн. для вихователів дит. саду і батьків. – М.: Просвіта: АТ "Учбов. мет.",1996. –112 с.

55. Розвиток відчуттів і сприйняття у дітей від дитинства до молодшого шкільного віку: Ігри, вправи, тести. / Н. В. Краснощекова. – Ростов н / Д: Фенікс, 2007.– 98 с.

56. Ранній вік (від року до трьох) / / Смирнова Е.О. Психологія дитини від народження до семи років. – М.: Школа-прес, 1997. – С. 145–237.

57. Савченко Л. О. Системний підхід до педагогічного діагностування якості освіти студентів / Л. О. Савченко // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: ВІКНУ, 2013. – Вип. № 41. – С. 197–201.

58. Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост. Н. П. Калениченко. – М., 1988.

59. Башаева Т.В. Розвиток сприйняття в дітей. Форма, колір, звук. Попул. посібник для батьків та педагогів. – Ярославль: Академія розвитку, 1997.

60. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К., 2003.

61. Біне А. Вимірювання розумових здібностей / пер. з франц. – СПб.: Дельта, 1999 – 431 с.

62. Венгер Л.А. Виховання сенсорної культури дитини від народження до 6 років: Кн. для вихователя дит. саду / Л. А. Венегеров, Е .Г. Пілюгіна, Н. Б. Венгер. Під ред. Л. А. Венгера. – М.: Просвещение, 1995. – 144 с.

63. Державна національна програма ««Освіта» (Україна XXIст.) www.ippo. org.ua/files/новини/ОСТАННІ_НОВИНИ_2011/1211/1/1.doc.

64. Закон України «Про освіту» 28.03.2016.

65. Анастазі А. Психодіагностика раннього дитинства. Словник-справочник по психологической диагностике / Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 110.

66. Башаева Т.В. Розвиток сприйняття в дітей. Форма, колір, звук. Попул. посібник для батьків та педагогів. – Ярославль: Академія розвитку, 1997. 2372.

67. Біне А. Вимірювання розумових здібностей / пер. з франц. – СПб.: Дельта, 1999 – 431 с.

68. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство. – К., 1994.

69. Виховання дітей раннього віку: Посібник для вихователів дитячого саду і батьків / Є. О. Смирнова, М. М. Авдеєва, Л. Н. Галігузова и др. – М.: Просв., 1996. 158 с.

70. Венгер Л.А. Виховання сенсорної культури дитини від народження до 6 років: Кн. для вихователя дит. саду / Л. А. Венегеров, Е. Г. Пілюгіна, Н. Б. Венгер. Під ред. Л. А. Венгера. – М.: Просвещение, 1995. – 144 с.

71. Вестибулярна система, Сенсорна система шкіри – Психофізіологія ...pidruchniki.com/20080215 /psihologiya/vestibulyarna_sistema.

72. Войтко В. І. Психологічний словник./ За ред. чл.- кор.АПН СССР В.І. Войтко . – К.: Головне видав. «Вища школа». – 1982. – 216 с.

73. Галанова Т. В. Розвиваючі ігри з малятами до 3-х років. Популярне посібник для батьків та педагогів. – Ярославль: Академія розвитку, 1996. – 240с.

74. Adam R. The Process of Education Innovation / R. Adam, D. Chen,– Lnd. 1981. – 84 p.

75. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта /Д. Гоулман. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – С. 104–109.

76. Грама Г.П. Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей другого року життя у найближчому предметному довкіллі. Збірник наукових доповідей. Міжнар. наук.-практ. Конфер. «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти (30.052016 -31.05.2016) –Warshava^ Wydawca/ 2016. – С. 78–82.

77. Грама Н. Г., Грама Г. П. Коммуникативность как условие субъективности становлення ребенка третьего года жизни / Вторая Междунар. Науч-практ. Конфер. «Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение» 29 октября 2013г. – Биробиджан.– 2013. – С. 55–59.

78. Грама Н. Г. Форми і методи навчання: специфіка їх прояву і взаємодії у процесі підготовки майбутніх вихователів до формування математичних уявлень у дошкільників ПДПУ ім. К.Д.Ушинського: Спецвипуск: Проект А. М. Богуш « До 90 років з дня народження В. О. Сухомлинського // Наука і освіта. – 2008. – № 6. – С. 28–32.

79. Грама Н. Г. Виховні можливості народної педагогіки у навчанні шестирічок математичних уявлень // Педагогічний Альманах. Зб. студ. наук. стат. – ПНПУ ім. К.Д.Ушинського, Одеса. – 2015. – С. 205–208. (Т. Кальченко).

80. Грама Н.Г. Методика діагностування мотивів поведінки дітей дошкільного віку у змодельованих ситуаціях// Педагогічний альманах: Збірник студентських наукових статтей.– Одеса, ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2009. – Вип.1. – С. 111–115. (Дубовецька-Агура Ю. О.).

81. Грама Н.Г. Сюжет як основа пропедевтики математичних понять дошкільників Альманах, 2014 (Шинкевич О.)

82. Грама Н. Г. Розвиток логічного мислення дітей у процесі освоєння геометричних перетворень //Педагогічний альманах: Збірник студ. нук. Статтей. –Одеса, ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2009. – Вип. 1. – С.107–110. (Ноженко Т. М.).

83. Грама Н. Г. Системний підхід до розкриття феномена «Математичний розвиток// Педагогічний альманах «Дошкільна освіта в умовах сучасного суспільства», Одеса, ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2011.– вип.3.– С. 11–14.

84. Графика – Art.Ioso-Wiki – art.ioso.ru, 2009(http://www.art.ioso.ru/wiki/index. php/)

85. Делор Ж. Образование: скрытое сокровище: Доклад Международной комиссии по образованию для XX века представленный ЮНЕСКО, Париж, 1997.

86. Дихотомии Юнга – Признаки Рейнинareinin.ru/jung.shtml.

87. Ільїна М. Н. Розвиток дитини від першого дня життя до шести років: тести і розвиваючі вправи. – СПб.: Дельта, 2001. – 159 с.

88. Как помочь ребенку войти в современный мир? / Под ред. Т. В. Антоновой; Моск. департамент обр–я, Центр ―Дошкольное детство‖ им. А. В. Запорожца. – М., 1995. –115 с.

89. Кралина М. В. Особенности формирования логических приемов мышления у 6-ти летних детей: (на материале математики). – М., 1990.–17 с.

90. Скарбничка ігор. Для розумних батьків і кмітливих дитлахів. – Маковецька Н, Крутій К. – Видав. «ЛІПС», Запоріжжя. – 2004. – 62 с.

91. Хто він – цей малюк. Психічне життя немовляти // Популярна психологія для батьків: 2-е вид. испр. / Под ред. А.С. Співаковського. – С.-Петербург, 1997. – С. 67–87.

92. Цехмістрова Г.С. Діагностика ефективності навчального процесу у

вищих навчальних закладах: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Г. С. Цехмістрова. – К., 2002. – 20 с.

93. Щелованов М. М. Основные положения по воспитательной работе в яслях и домах младенца, М., 1939,– 164 с.

94. Закон України про дошкільну освіту, м. Київ, 11 липня 2001 р. №2628-III (із змінами і доповненнями).

95. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н. П. Калениченко. – М., 1988.

96. Акцентуація у широкому розумінні – звернути увагу на…, 6175401972.

97. Бунич П. Г. Главное заинтересовать. – М.: Экономика, 1988. – 248 с.

98. Дмитриев Г. Д. Система оценки знаний американских студентов / Г. Д. Дмитриев // Школьные технологии. – 2006. –№3. – С. 166–168.

99. Закон про дошкільну освіту.–К., 2001. – 33 с.

100. Костюк Г.С. Дитяча психологія: Особливості психічного розвитку дітей раннього віку [Ел. рес.] // Режим доступу: http://pidruchniki. com /18351114/ sihologiya/ osoblivosti_psihichnogorozvitku /_ditey_rannogo_viku.– С. 181–183.

101. Перекладацькі вправи Григорія Сковороди за мотивами «Енеїди» www.medievist.org.ua/2014/02/blog-post.html.

102. Тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ: Видав. «Аконіт», 2006. – Т.1.– С. 271.

103.Венгер Л.А. Игры и упражнения по развитию умственных способностей у детей дошкольного возраста. – М., 1989.– 126 с.

104. Верньѐ Жерар. Ребенок, математика и реальность. Проблемы преподавания математики в начальной школе. Пер. с франц. Е.С.Самойленко, А.П.Тарасова. –М.: Институт психологии РАН, 1998. – 288 с.

105. Виховання і навчання дітей раннього віку: Кн. для вихователя дит. саду / Т. М. Фонарьов, С. Л. Новосьолова, Л. І. Каплан та ін: Під ред. Л. М. Павлової. – М.: Просвещение, 1996 р.– 176 с.

106. Грама Н. Г. Використання педагогічної спадщини К. Д. Ушинського і В. О. Сухомлинського в удосконаленні підготовки студентів до розумового розвитку дітей у дошкільному закладі //Педагогічний альманах: Збірник студентських наукових статтей. – Одеса, ПДПУ ім. К. Д.Ушинського, 2009. – Вип.1. – С. 151–155.

107. Бондаренко А. К. Дидактические игры в детском саду. Кн. для воспитателя дет. сада. – 2-е изд., дораб. – М: Просвещение, 1991 – 160 с.

108. Усова А.П. Роль игры в воспитаниидетей / А. П. Усова. – М.: Просвещение, 1976. – 96 с.

109. Виготський Л. С. Педагогічна психологія / За ред. В. В. Давидова. Москва : Педагогіка, 2001. 480 с.

110. Ельконін Д. Б. Психологія гри. 2 изд. Москва : Владос, 2009. 359 с.

111. Ільїна М. Н. Розвиток дитини від першого дня життя до шести років: тести і розвиваючі вправи. Санкт-Петербург : Дельта, 2001. 159 с.

112. *Кузьменко В. У.* Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років: монографія / В. У. Кузьменко. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 354 с.

113. Обухова Л. С. Детская психология: теория, факты, проблемы / Л. С. Обухова. – М. : Тривола, 1995. – 360 с.

114. Приходько Ю. О. Нариси становлення та розвитку дитячої психології / Ю. О. Приходько. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 1999. – 205 с.

ДОДАТОК 1

Результати заняття «*Знайти пару за кольором*»

когнітивного компоненту

Ім'я дитини	Кольори квіток та метеликів				
	червоний	синій	зелений	жовтий	фіолетовий
Анна В.	+	+	+	+	-
Анна Г.	+	-	+	+	-
Анна Т.	+	-	+	+	-
Артем Б.	+	+	+	+	+
Артем Т.	+	+	+	+	+
Валерія П.	-	-	-	+	-
Валерія Ш.	+	+	+	+	+
Вікторія З.	-	-	-	-	-
Денис М.	+	-	-	+	-
Євгеній К.	+	-	-	-	-
Марина В.	-	+	+	-	-
Марина К.	+	+	+	-	-
Нікіта С.	+	+	+	+	-
Нікіта Я.	-	-	-	+	-
Олександр П.	+	-	+	-	-
Руслана Л.	+	-	+	+	-
Софія З.	+	+	+	+	-
Станіслав К.	+	+	+	+	+
Станіслав С.	+	+	+	-	-
Юлія Є.	+	-	+	+	-

ДОДАТОК 2

Результати заняття «*Підбери за формою*» когнітивного компоненту

Ім'я дитини	Геометричні фігури			
	коло	квадрат	прямокутник	трикутник
Анна В.	+	+	+	+
Анна Г.	+	+	-	+
Анна Т.	+	+	+	+
Артем Б.	+	+	+	+
Артем Т.	+	+	+	+
Валерія П.	+	-	-	+
Валерія Ш.	+	+	+	+
Вікторія З.	-	-	-	-
Денис М.	+	-	-	+
Євгеній К.	+	-	-	-
Марина В.	+	-	-	+
Марина К.	+	+	+	+
Нікіта С.	+	+	+	+
Нікіта Я.	+	-	-	+
Олександр П.	+	-	-	-
Руслана Л.	+	-	+	+
Софія З.	+	+	+	+
Станіслав К.	+	+	+	+
Станіслав С.	+	+	+	+
Юлія Є.	+	-	+	+

ДОДАТОК З

Результати заняття *«Визнач та порівняй деталі за величиною»*когнітивного компоненту

Ім'я дитини	визначення на дотик (великі, середні, маленькі)			визначення від найбільшого до найменшого		
	впевненість/невпевненість	звернення за допомогою дорослого	кінцевий результат	впевненість/невпевненість	звернення за допомогою дорослого	кінцевий результат
Анна В.	+	-	+	+	-	+
Анна Г.	+	+	+	+	+	+
Анна Т.	+	-	+	+	-	+
Артем Б.	+	-	+	+	-	+
Артем Т.	+	-	+	+	-	+
Валерія П.	-	-	+	-	+	-
Валерія Ш.	+	-	+	+	-	+
Вікторія З.	-	-	-	-	-	-
Денис М.	-	+	+	-	+	+
Євгеній К.	-	-	-	-	-	-
Марина В.	-	-	-	-	-	-
Марина К.	+	-	+	+	-	+
Нікіта С.	+	-	+	+	-	+
Нікіта Я.	+	-	-	+	+	+
Олександр П.	-	-	-	-	-	-
Руслана Л.	-	-	-	-	-	-
Софія З.	+	-	+	+	-	+
Станіслав К.	+	-	+	+	-	+
Станіслав С.	-	+	+	-	+	+
Юлія Є.	-	+	+	-	+	+

ДОДАТОК 4

Результати занятьемоційно-ціннісного компоненту

Ім'я дитини	«Групування предметів за кольором»	«Групування предметів за розміром»			«Групування та підбір предметів за формою»
		Машинка велика – дорога широка	Машинка маленька – дорога вузька	скласти дорогу з відрізків	
Анна В.	+	+	+	+	+
Анна Г.	+	+	+	-	-
Анна Т.	-	+	+	+	-
Артем Б.	+	+	+	+	+
Артем Т.	+	+	+	+	+
Валерія П.	-	+	+	-	-
Валерія Ш.	+	+	+	+	+
Вікторія З.	-	-	-	-	-
Денис М.	-	+	+	+	-
Євгеній К.	-	-	-	-	-
Марина В.	-	+	+	-	-
Марина К.	+	+	+	+	-
Нікіта С.	+	+	+	+	+
Нікіта Я.	-	+	+	-	-
Олександр П.	-	-	-	-	-
Руслана Л.	-	+	+	-	-
Софія З.	+	+	+	+	-
Станіслав К.	+	+	+	+	+
Станіслав С.	-	+	+	+	-
Юлія Є.	-	+	+	+	-

ДОДАТОК 5

Результати спостережень під час поведінкового компоненту

Ім'я дитини	Правильність застосування предметів різного кольору, форми, величини	Самостійне знаходження і виправлення помилок	Наявність/ відсутність звернень за	Здатність об'єднуватися у грі з однолітками	Наявність оцінки своєї здатності діяти компетентно	Реакція на готовий результат діяльності
Анна В.	+	+	-	+	+	+
Анна Г.	+	+	+	+	-	+
Анна Т.	+	-	+	+	+	+
Артем Б.	+	+	-	+	+	+
Артем Т.	+	+	-	+	+	+
Валерія П.	-	-	+	+	-	+
Валерія Ш.	+	+	-	+	+	+
Вікторія З.	-	-	-	-	-	-
Денис М.	+	-	+	-	-	+
Євгеній К.	-	-	-	-	-	-
Марина В.	-	-	-	+	-	-
Марина К.	+	+	+	+	+	+
Нікіта С.	+	+	+	+	+	+
Нікіта Я.	-	+	+	+	-	-
Олександр П.	-	-	-	-	-	-
Руслана Л.	-	+	+	+	-	-
Софія З.	+	+	+	+	+	+
Станіслав К.	+	+	-	+	+	+
Станіслав С.	+	+	+	+	+	+
Юлія Є.	+	-	+	-	+	+

ДОДАТОК 6

Анкета для вихователів «Сенсорно-пізнавальний розвиток»

№п/п	Питання анкети	Відповідь
1	Як ви визначаєте міру сенсорного розвитку дітей раннього віку?	
2	Скільки дітей вашої групи володіють доступним віку сенсорним еталоном: 1) лічені діти, 2) приблизно третина, 3) близько половини, 4) більшість, 5) усі діти	
3	Який відсоток дошкільників характеризується високою пізнавальною активністю?	
4	Що у дошкільників розвинене краще, а що – гірше: 1) зір, 2) слух, 3) нюх, 4) дотик, **5)** смак	
5	Що дітям вдається легше, а що складніше: 1) співвідносити сенсорний еталон з конкретним предметом; 2) порівнювати предмети між собою, аналізувати їх властивості; 3) групувати, систематизувати предмети за певними характеристиками; 4) знаходити предмети за ознаками та назвами; **5)** називати предмети відповідно до їх характеристик (кольору, величини, форми, смаку).	
6	Які методи, форми роботи з сенсорно-пізнавального розвитку дітей 2–3 років ви використовуєте у своїй роботі?	
7	Які з них вважаєте найбільш ефективними?	

ДОДАТОК 7

Спрямованість запитань	**Варіанти відповідей**	**Кількість досліджуваних (у %)**
Критерії оцінки вихователем сенсорного розвитку дошкільників	Уміння обстежувати предмети Знання сенсорних еталонів Правильні дії з предметами різного кольору, форми, величини	40 30 30
Кількість дітей, які володіють знаннями основних кольорів, форм, величини	Лічені діти Близько третини Майже половина Більшість Усі діти	10 30 40 20 0
Кількість дошкільників з високою пізнавальною активністю	Окремі дошкільники Третина дітей в групі Більшість дітей Усі діти	20 40 30 10
Який орган відчуття краще розвинений у більшості дошкільників 4-5 років	Зір Слух Нюх Дотик Смак	50 20 10 10 10
Ставлення дошкільників до експериментування, дослідження	Зацікавлене Стримане, обережне Боязке Байдуже	50 20 20 10
Які властивості предметів дітям визначити складніше	Колір Форму Величину	20 30 50
Методи сенсорного розвитку дошкільників	Обстеження Порівняння Не знаю	80 10 10
Засоби сенсорного виховання дітей 4-5 років	Дидактичні ігри Зображувальна діяльність Конструювання	60 30 10

ДОДАТОК 8

Анкета для батьків «Сенсорно-пізнавальний розвиток»

№п/п	Питання	Відповідь
1	Як ви розумієте зміст поняття «сенсорний розвиток дитини раннього віку»?	
2	Наскільки важливо для вашої дитини оволодіти умінням розпізнавати предмети за кольором, величниою, формою, смаком?	
3	Що у вашої дитини розвинене краще, а що – гірше: 1)зір, 2)слух, 3)нюх, 4)дотик, 5)смак	
4	Пізнавальна активність у вашої дитини розвинена: 1) добре; 2) посередньо; 3) погано	
5	Що вашій дитині вдається легше, а що складніше: 1) співвідносити сенсорний еталон з конкретним предметом; 2) порівнювати предмети між собою, аналізувати їх властивості; 3) групувати, систематизувати предмети за певними характеристиками; 4) знаходити предмети за ознаками та назвами; **5)** називати предмети відповідно до їх характеристик (кольору, величини, форми, смаку).	
6	Які методи, форми роботи з сенсорного розвитку ви використовуєте вдома?	
7	Які з них вважаєте найбільш ефективними?	

ДОДАТОК 9

Анкета для батьків «Дидактична гра»

№п/п	Питання	Відповідь
1	Чи знаєте ви, що таке дидактична гра?	
2	Чи маєте такого типу ігри вдома?	
3	Які види дидактичних ігор маєте вдома?	
4	Чи граєтеся разом з дитиною, застосовуючи дидактичний матеріал і як часто?	
5	Хто являється організатором, мотиватором процесу гри?	

ДОДАТОК 10

Пам'ятка «Поради батькам щодо занять вдома за допомогою дидактичних ігор»

Сенсорний розвиток дітей є важливим і важливим процесом гармонійного розвитку дітей. Як організувати вдома? Ось кілька порад, у які ігри можна грати з дітьми вдома без додаткових витрат.

Коли діти підуть мити руки, запитайте, які у них руки зараз і якими вони будуть у майбутньому. Заохочуйте дитину використовувати такі слова, як «сухий» і «мокрий».

- Гра «Саморобний пазл». Розріжте будь-які тематичні картинки та листівки на кілька частин. Спочатку складають діти разом з батьками, а потім самі.

- Гра «Неслухняне кошеня». Візьміть будь-які фотографії, листівки (зображення має бути зрозумілим дитині), і виріжте геометричні фігури: квадрати, кола, трикутники. Розкажіть дитині казку про те, що неслухняне кошеня робить дірку на малюнку, щоб ви не змогли його зібрати. Далі попросіть дитину заткнути отвір на малюнку з лялькою, що розриває кішку.

- Вгадайте, що я роблю? Попросіть дитину вгадати, що ви робите. Само собою зрозуміло, як мити і чистити зуби тощо, а дитина нехай називає дії. Потім поміняйтеся ролями.

- Гра «Помалюємо». Наклейте на аркуш білого паперу зображення дорослих тварин та їхніх дітей і попросіть дітей з’єднати їх лініями (парами тварин).

- Відгадайте, торкнувшись гри. На прогулянці, після галасливої гри, сядьте з малюком на лавку і спробуйте пограти в таку гру. Виберіть будь-які три предмети, наприклад, травинку, невеликий камінь і листочок. Попросіть дитину підняти один з цих предметів і вести його вгору-вниз на вашій руці, поки ви не зможете закрити очі і побачити, що це за предмет. Тепер настала

черга дитини закрити очі. Потім ви вибираєте об’єкт і направляєте його вручну. Дитина повинна вгадати, що ви вибрали.

–По дорозі зі школи нехай діти звернуть увагу на колір неба і форму хмар, подивіться на листя восени, як сніг взимку сяє на сонці тощо.

– «Неслухняний олівець». Згодом вдома накопичиться багато різних олівців. Ігри, які ми пропонуємо, можуть не тільки допомогти вашій дитині запам’ятати назви кольорів, а й розвинути навички акуратності. Візьміть кольорові пластикові стаканчики (батькам і дітям краще було б обклеїти стаканчики клейким папером) і попросіть дітей покласти кожен олівець у його домашню чашку.

- «Знайди такий самий». Виріжте з гофрованого картону сім великих і сім маленьких кіл різних кольорів. Попросіть дитину вибрати тільки і покласти в коробку:велике коло (якщо дитині важко, з’єднайте два великих кола разом і поясніть, що вони однакові; покажіть велике коло і мале коло однаково, нехай діти роблять різні висновки);мале.

Якщо дитині подобається ця гра, ми пропонуємо її ускладнити, додавши квадрати і трикутники.

- Навчальна гра «Розмір». У цю гру можна грати всією родиною, перетворюючи будинок на місце пригод. Рекомендований конкурс: Хто знайде в будинку більше великих і маленьких предметів. Наприклад: великий горщик-маленький горщик, велике ліжко-маленьке ліжко, черевики великого тата-туфлі маленького сина, велика шафа-маленька шафа, великий олівець-маленький олівець тощо. попереджати! Дайте дитині шанс «виграти».

• Гра «Барвисті пари». Усі гравці отримають кольорові кола та попросять їх знайти в будинку предмети одного кольору. Дитина може приклеїти коло на предмет, щоб розпізнати колір.

По дорозі з дошкільного віку зацікавте дитини, акцентуючина колір неба, форми хмари, розгляньте, як блищить на сонці осіннє листя, сніг тощо.

Такі ігри вимагають великої розумової роботи, щоб сприяти розвитку чуттєвого сприйняття.